

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Ondřej Švec

Integrace Turecka do Evropské unie

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Ondřej Švec**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Glazar**

Datum obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

ŠVEC, Ondřej. *Integrace Turecka do Evropské unie*. Praha, 2012. 40 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Ondřej Glazar

Anotace (abstrakt)

Integrace do Evropské unie představuje pro země možnost, jak se lépe přiblížit životní úrovni v Evropě. Tato práce se zabývá vstup Turecka do EU a ekonomickými dopady této integrace, zejména na oblast zahraničního obchodu a na společný rozpočet EU. K výpočtu ekonomického přínosu v podobě zvýšení vzájemného objemu exportu do zemí EU je použit gravitační model zahraničního obchodu, který ukazuje, že lze očekávat signifikantní nárůst objemu obchodu až o 60% oproti scénáři, kdy Turecko by nebylo členem EU. Dynamická forma modelu ukazuje, že vzájemný obchod by mohl meziročně růst navíc odhadem o 5 % a v kontextu podílu exportu na tvorbě tureckého HDP by integrace mohla přinést přidaný 1% meziroční růst HDP v průběhu následujících deseti let. Pro Evropskou unii jako celek bude mít růst obchodu s Tureckem marginální ekonomický efekt. Větší ekonomický dopad bude pro EU představovat financování dotací Turecku prostřednictvím společného rozpočtu. Odhad nutného nárůstu příspěvků do společného rozpočtu se pohybuje v rozmezí 0,09 – 0,23 % HDP EU, přičemž pro tureckou ekonomiku mohou dotace z EU představovat až 5,5% HDP. Tyto výsledky vedou k závěru, že členství v Unii je značným ekonomickým přínosem pro nové členy a představuje jistou finanční zátěž pro členy stávající.

Klíčová slova

Turecko, EU, ekonomická integrace, rozpočet EU, zahraniční obchod, gravitační model

Rozsah práce: 66 885 znaků s mezerami

Abstract

Integration into the European Union is a chance for candidate countries to catch up with the average income level in the current member states. This study shows economic impact of Turkey's membership on foreign trade between EU countries and Turkey and also shows impact on EU budget. To gauge the effect of Turkey's accession the gravity model of trade was used. It has been estimated that the trade effect of membership implies 60% increase in trade volume. The dynamic model find out that shared EU membership could lead to 5% increase in trade every year for next ten years and it could represent 1% annual growth rate of Turkey's GDP. Economic impact of growth in EU exports to Turkey will be rather small, more important for current EU members are consequences of Turkey's integration on EU budget. The estimated cost of subsidies for Turkey lies between 0.09% and 0.23% of EU's GDP assuming current financial framework. The total subsidies will amount up to 5.5% of Turkish GDP. These results suggest that EU membership, particularly its effect on trade and EU budget, could lead to large economic gains for the new member states with some costs for current EU members.

Keywords

Turkey, EU, economic integration, EU budget, foreign trade, gravity model

Length of Paper: 66, 885 badges

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. 5. 2012

Ondřej Švec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem spolužákům na IES, kteří se stali mými kamarády, a studovat s nimi byla radost. Chtěl bych také poděkovat rodičům, kteří s mým studiem měli trpělivost, a podporovali mě v mém úsilí.

Integrace Turecka do Evropské Unie

Název v anglickém jazyce: Integration of Turkey into the European Union

Název v českém jazyce: Integrace Turecka do Evropské Unie

Klíčová slova: Turecko, ekonomická integrace, Společná hospodářská politika

Klíčová slova anglicky: Turkey, EU, economic integration, Common Agricultural policy, CAP

Akademický rok vypsání: 2010/2011

Typ práce: bakalářská práce

Jazyk práce: čeština

Ústav: Institut ekonomických studií (23-IES)

Vedoucí / školitel: [PhDr Ondřej Glazar](#)

Řešitel: [Ondřej Švec](#) - zadáno vedoucím/školitelem

Datum přihlášení: 08.06.2011

Datum zadání: 08.06.2011

Konzultanti: [PhDr Ondřej Glazar](#)

Seznam odborné literatury

- [1] BALDWIN, R. and WYPLOSZ, C. (2006). "The Economics of European Integration (2nd edition)", McGraw-Hill Education
- [2] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. (2004). "Issues Arising From Turkey's Membership Perspective", Brussels: Commission staff working document
- [3] DERVIŞ, K., GROS, D., ÖZTRAK, F. and IŞIK Y. in cooperation with BAYAR, F. (2004). "Turkey and the EU Budget: Prospects and Issues", CEPS: EU-Turkey Working Papers, No.6 August/2004
- [4] DERVIŞ, K., GROS, D., ÖZTRAK, F., BAYAR, F. and IŞIK Y. (2004). "Relative Income Growth and Convergence", CEPS: EU-Turkey Working Papers, No.8 September/2004
- [5] European Commission. (2010). "Turkey 2010 progress report", Brussels: Commission staff working document, p. 103
- [6] HOEKMAN, B. and TOGAN, S. (2005). "Turkey: Economic Reform and Accession to the European Union", Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, p. 362
- [7] LAMMERS, K. (2006). "The EU and Turkey – Economic Effects of Turkey's Full Membership, Intereconomics, September/October 2006, 282-288
- [8] LEJOUR, A. M., DE MOOIJ, R. A. (2004). "Turkish Delight: Does Turkey's Accession to the EU Bring Economic Benefits?", CESIFO Working Paper No. 1183, p. 29
- [9] SAZLIOGLU, S. and ERDEM, E. (2010). "Impacts of Turkey's Integration into the European Union on Agricultural Markets and Income Distribution", Agricultural economics review 2010, Vol 11, Issue 1, 33-43
- [10] UGUR, M. and CANEFE, N. (2004). "Turkey and European integration: accession prospects and issues", London: Routledge, p. 289

Předběžná náplň práce

Rád bych se v této práci zabýval Tureckem, možnosti integrace Turecka do Evropské Unie a ekonomickými dopady této integrace.

V první části mé bakalářské práce se plánuji věnovat současné ekonomické situaci Turecka a její vývoji v poslední době. Dále bych rád rozebral některé důležité přístupové kapitoly v procesu integrace a celkovou socioekonomickou připravenost Turecka ke vstupu do EU.

V druhé části práce zamýšlím zkoumat možné dopady hypotetického vstupu Turecka do EU a to zejména v oblasti zemědělství. Jak by vstup Turecka ovlivnil vývoj cen potravin v EU i Turecku a jaké by mohl mít dopady na společnou zemědělskou politiku. Mám také v plánu se věnovat možným dopadům na čerpání dotací ze Strukturálních fondů a Fondu soudržnosti Evropské unie.

Předběžná náplň práce v anglickém jazyce

In this thesis I would like to write about Turkey and the possibility of Turkey's integration into the European Union and its economic consequences.

In the first part of my work I will describe present economic situation in Turkey and development of Turkey's economy in last years. Next I will take a closer look at some important chapters in process of integration and entire socioeconomic ability of Turkey to access EU.

In the second part I would like to study possible impacts of hypothetical Turkey's integration, especially in agriculture. In particular, how integration of Turkey could affect food prices in Turkey and EU and how it will influence the Common Agricultural Policy (CAP) in EU. I also would like to predict possible impact on subsidies from Structural Funds and Cohesion Funds of EU.

Obsah

1. ÚVOD:	2
2. ZÁKLADNÍ FAKTA O TURECKU	5
2.1 <i>Ekonomický vývoj Turecka po 2. sv. válce</i>	5
2.2 <i>Současný stav ekonomiky</i>	9
2.3 <i>Historie vztahu Turecka a Evropské unie</i>	12
3. ZAHRANIČNÍ OBCHOD TURECKA PO VSTUPU DO EU	12
3.1 <i>Základní údaje o vzájemném obchodu EU a Turecka</i>	13
3.2 <i>Přehled literatury</i>	14
3.3 <i>Empirický výzkum</i>	15
3.3.1 <i>Gravitační model</i>	15
3.3.2 <i>Data</i>	18
3.3.3 <i>Metoda výpočtu</i>	19
3.3.4 <i>Výsledky</i>	20
4. ROZPOČET EU V PŘÍPADĚ ČLENSTVÍ TURECKA	22
4.1 <i>Úvod</i>	22
4.2 <i>Struktura turecké ekonomiky</i>	23
4.3 <i>Odhad dopadů na společný rozpočet EU</i>	25
4.3.1 <i>Rozbor výběru metody odhadu</i>	25
4.3.2 <i>Turecko členem v EU dnes</i>	27
4.3.3 <i>Turecko plnohodnotným členem EU v roce 2020</i>	30
5. ZÁVĚR	33
6. SEZNAM POUŽITÝCH AKRONYMŮ A ZKRATEK	37
7. POUŽITÁ LITERATURA	38

1. Úvod:

V roce 2004 Evropská unie rozhodla o zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem a začátek byl stanoven na listopad 2005. V návaznosti na toto rozhodnutí se v zemích EU rozběhla veřejná diskuse o kulturních, náboženských, sociálních a ekonomických dopadech možného přijetí Turecka. Dotazníkové šetření Eurobarometru¹ v srpnu 2010 ukazuje, že pro přijetí Turecka je pouze 30 % obyvatel EU a plných 55 % je proti přijetí, avšak jde o mírný pokles o 4 procentní body oproti září 2008 (TNS OPINION & SOCIAL, 2010). Důvody pro tento stav veřejného mínění jsou velmi různorodé. Zahrnují osobní obavy, jako například strach ze ztráty práce, z kriminality, z vlastenecké v podobě oslabení národních kultur, až po extremistické názory, strach z „islamizace“ a ohrožení křesťanských tradic. Naopak přínosy v dlouhodobém horizontu v podobě ekonomického růstu, větší váhy zahraniční politiky EU, energetické bezpečnosti a dlouhodobé stability v rámci evropského kontinentu jsou běžným lidem v každodenním životě příliš vzdáleny. Je tedy potřeba pečlivou odbornou analýzou osvětlit možné negativní a pozitivní dopady vstupu a nenabízet jen populistická čísla bez souvislostí.

Turecko usiluje o vstup do Evropské unie (dříve EHS) již dlouhá desetiletí. Co by se však stalo, pokud by rozhovory mezi EU a Tureckem selhaly a Turecko se nestalo plnoprávným členem se všemi výhodami a závazky z toho plynoucími? Je možné předpokládat několik scénářů vývoje. Je možné, že celní unie s Tureckem by byla dále prohlubována, nebo by se Turecko vlivem zklamání z neúspěchu zaměřilo na spolupráci se svými partnery z regionu Blízkého a Středního Východu a v tomto případě by mohlo dojít i k rozpadu celní unie s EU. Avšak podtitul strategického dokumentu tureckého ministerstva průmyslu a obchodu pro roky 2011-2014 – „TOWARDS EU MEMBERSHIP“ dává jasný signál, že vstup do EU je prioritou číslo jedna. Nesmíme ovšem zapomínat, že rozhodnutí o přijetí je plně v rukou orgánů EU a nezanedbatelná je politická rovina přijetí Turecka. V reakci na složitosti jednání opadlo nadšení Turků pro vstup do EU. Podpora vstupu v Turecku klesla ze 73 % v roce 2004 na pouhých 38 % v roce 2010². Nicméně poslední šetření provedené Tureckou nadací pro ekonomické a sociální studia (Turkish Economic and Social Studies Foundation - TESEV) zjistilo

¹ Eurobarometr je série průzkumů veřejného mínění, které od roku 1974 zadává sekce Analýz veřejného mínění Evropské komise.

² (TRANSATLANTIC TRENDS, 2010)

69% podporu a víru v členství Turecka v EU (MORELLI, 2011). V posledních době má Evropská unie starosti s probíhající dluhovou krizí, kdy je i některými ekonomy zmiňováno řešení v podobě řízeného rozpadu eurozóny případně EU jako alternativa k hlubší vzájemné integraci a není tedy mnoho prostoru a času pro politická jednání o přistoupení dalších zemí. V současné chvíli je Turecko kandidátskou zemí, kdy k říjnu 2011 bylo 12 kapitol otevřeno a 1 uzavřena z celkových 33 (THE EUROPEAN COMMISSION, 2012). Experti zabývající se vstupem Turecka do EU vidí jeho vstup v horizontu deseti let a více. Je tedy velmi těžké určit, zda Turecko do EU vstoupí, k jakému dni a pokud by se tak nestalo, jaký bude následný vývoj. V případě neúspěchu jednání se ve své studii (LEJOUR et. al., 2004) spíše přiklání k pozvolné desintegraci EU a Turecka.

V mé práci jsem se rozhodl zaměřit na možnost tureckého vstupu do Evropské unie a rozebrat možné příznivé nebo negativní dopady této integrace na ekonomiku Turecka a EU. Proces přístupu kandidátské země není záležitostí několika měsíců, ale několika let, složitých vyjednávání, nutné změny v zákonech a institucích a mnoho dalšího. Turecko bude nuceno implementovat legislativu Evropské unie do svých zákonů, bude nuceno přijmout veškerá nařízení, která v současné době platí pro všechny stávající členy. Ačkoli mnoho již bylo vykonáno, patrně nezůstane oblast, které by se proces integrace nedotknul. V době zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem, bylo napsáno nesčetně studií zabývajících se tématem integrace Turecka do EU a jejími dopady na široké spektrum oblastí a není snad téma, které by nebylo pokryto alespoň krátkým článkem. Po podání oficiální přihlášky v roce 2005 se téma stalo velice aktuálním, vyšlo několik zajímavých studií, ovšem s nástupem celosvětové krize v roce 2008, která v různých podobách přetrvává prakticky do dnešních dní, se téma rozšiřování Unie o další členy stalo velmi neaktuálním a dostává se do kategorie „odloženo na neurčito“. Podle mého názoru je však nutné hledět i do vzdálenější budoucnosti než jsou současné ekonomické problémy a do procesu integrace postupně zahrnout všechny evropské státy (samozřejmě pokud ony samy budou ochotny přijmout principy Evropské unie). Rozhodl jsem se tedy zaměřit na oblasti, které podle mého soudu budou nejvíce ovlivněny a také mají nejzřetelnější dopad na ekonomiku Turecka, potažmo Evropské unie s využitím aktuálních dat a porovnat své výsledky se závěry, ke kterým dospěly články psané před 5 až 10 lety. Vybral jsem si dvě (tři) oblasti: zahraniční obchod a čerpání dotací ze společného rozpočtu EU (a příliv zahraničních investic (FDI)).

Zahraniční obchod tvoří stále větší část turecké ekonomiky, roste průměrným tempem 16,8 %³ ročně, přičemž obchod s Uníí se na tureckém exportu podílí více než ze 45 %⁴ a stává se tak pro ekonomický růst Turecka klíčový. Mým cílem je zjistit, jaký dopad bude mít případný vstup na vzájemný obchod a potvrdit či vyvrátit hypotézu, že po integraci Turecka do EU dojde ke zvýšení zahraničního obchodu mezi stávajícími zeměmi Unie a Tureckem, zda tento nárůst bude signifikantní a případně o kolik procent se zvýší celková hodnota obchodu oproti stavu, kdy by se Turecko nestalo členem EU.

Případný růst vzájemného obchodu je přínosem pro obě strany, ovšem jaký dopad a jakou cenu bude nutné za toto členství platit v podobě dotací ze společného rozpočtu je otázka, na kterou se snažím odpovědět v další kapitole. Nepoměrně nižší výkon ekonomiky na obyvatele a počet obyvatel⁵ jasně vypovídá o tom, že Turecko bude jedním z největších, ne-li největším čistým příjemcem subvencí z rozpočtu EU. Toto téma bývá často politickým argumentem pro nepřijetí Turecka. Chci tedy zodpovědět otázku, kolik peněz Turecko po vstupu do EU získá na dotacích a jaké to bude představovat dopady na jednotlivé rozpočtové kapitoly, na současné regionální příjemce dotací a o kolik se případně budou muset zvýšit příspěvky jednotlivých členských států do společné pokladny.

Práce je rozdělena do několika částí. V první části práce je popsána historie Turecka s důrazem na ekonomické souvislosti od druhé světové války a jeho ne vždy přímá a dlouhá cesta k současnému vysokému růstu a pozici regionálního lídra, tak aby současná data a úvahy byly zasazeny do kontextu tohoto vývoje. Dále je stručně rozepsána historie vztahů mezi EU a Tureckem. V druhé části týkající se zahraničního obchodu po integraci Turecka do EU je nejprve charakterizován současný turecký export, následuje rešerše dostupné literatury na toto téma, je sestaven empirický gravitační model zahraničního obchodu a vyčísleny dopady na turecký export při případném členství v EU. V třetí části je stručně popsán současný model financování EU, je diskutována metoda výběru odhadu dopadu na rozpočet EU a nakonec vyčíslení tohoto dopadu v případě členství Turecka dnes a v roce 2020.

---

³ Zdroj: International Trade Center a vlastní výpočet, údaje k roku 2009

⁴ viz. Tabulka 3.2

⁵ Turecko má 73,9 milionu obyvatel (Zdroj: IMF - April 2012 World Economic Outlook)

2. Základní fakta o Turecku

2.1 Ekonomický vývoj Turecka po 2. sv. válce

Během druhé světové války bylo Turecko neutrální zemí až do jara roku 1945, kdy se přidalo na stranu Spojenců (AKŞİN, 2002) a v červnu téhož roku se stalo členem Spojených národů⁶. Země se po 2. světové válce účastnila amerického Marshallova plánu na obnovu Evropy, avšak v poměru k ostatním zemím byly příjmy z Marshallova plánu nízké (225 milionů USD oproti v Evropě celkem proinvestovaných 13,3 miliard USD⁷). Jelikož Turecká ekonomika nebyla zásadně poškozena druhou světovou válkou, došlo v roce 1950 prakticky k její plné obnově. V následujících 30 letech rostla ekonomika meziročně v průměru o 4,95 %.

Tabulka 2.1

Období	Průměrný meziroční růst HDP v %	Průměrný meziroční růst pracovní síly v %
1950-1980	4,95	1,93
1980-2005	4,07	1,35
1950-2005	4,55	1,67

Zdroj: (ALTUG et. al., 2006)

V 50. letech v Turecku vládne Demokratická strana a její zahraniční politika lze charakterizovat snahou o integraci do tehdejších západních struktur. Díky zvyšující se hospodářské provázanosti s USA prochází ekonomika rychlým vývojem, zejména ve venkovských oblastech. Turecko se v letech 1950-1953 účastní Korejské války a v roce 1952 vstupuje do NATO.

Po puči v roce 1960 a vládě vojenské junty je v roce 1961 představena nová liberální ústava, která dala větší volnost mnoha hnutím a politickým stranám mimo středový proud, avšak tato nová ústava také legalizovala zásahy armády do politiky. V letech 1964 – 1980 tak hovoříme o „druhé“ Turecké republice. V ekonomice dochází k silné státní podpoře sektorů ekonomiky, které trpí silným dovozem zboží ze zahraničí,

⁶ <http://www.un.org/en/members/growth.shtml>

⁷ (U.S. EMBASSY, 2008)

aby tento dovoz nahradily domácí výrobou (tzv. import substitution). Také v polovině 60. let dochází k masivní migraci Turků do Evropy v podobě levné pracovní síly. Vzhledem k celosvětové krizi na počátku 70. let dochází v Turecku k sociálním rozbrojům a nástupu politických extremistů a tak v roce 1971 při státním převratu armáda opět přebírá moc. V důsledku absence strukturálních reforem se Turecku nedaří vymanit z chronického rozpočtového schodku. S nástupem světové ropné krize v letech 1973-1974 se tento trend ještě více prohlubuje a Turecko je nuceno deficit financovat pomocí krátkodobých úvěrů od zahraničních investorů. A tak celkový dluh Turecka do roku 1980 narostl na 16,2 miliardy dolarů (více než 25 % HDP). Správa dluhu v tomto roce činila dokonce 33% objemu tureckého exportu a inflace se vyšplhala na 108 %⁸.

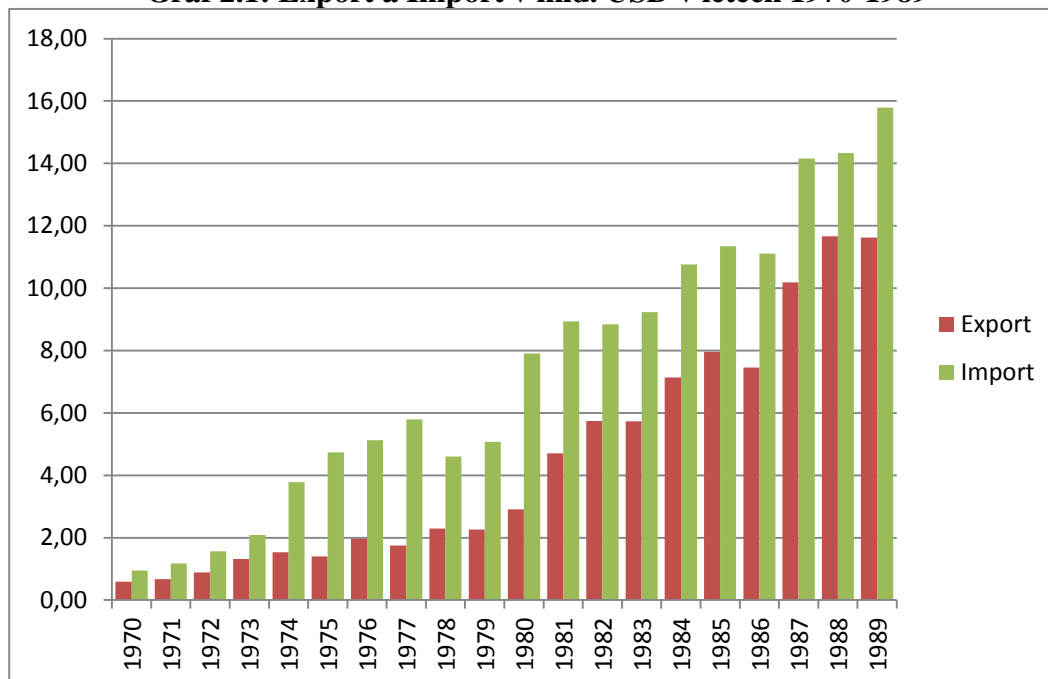
V roce 1980 dochází opět k dalšímu vojenskému převratu a převzetí veškeré politické moci armádou. Cestou z krize na konci 70. let se ukázala nutnost změnit politiku „nahrazování importu“ za proexportní strategii, která měla vést v dlouhodobém horizontu k vyrovnanému účtu zahraničního obchodu. Tohoto cíle se turecká vláda pod vedením Turguta Özala⁹ snažila dosáhnout balíčkem opatření, který obsahoval zejména: devaluaci Turecké liry a její volný směnný kurz, přísnou kontrolu peněžní nabídky, zrušení většiny státních subvencí, uvolnění cenové politiky zboží státních výrobců, reformu daňového systému a podporu pro zahraniční investice. Tento liberalizační program slavil úspěch a vedl k stabilnímu ekonomickému růstu. Turecko si bylo opět schopno půjčovat na zahraničních kapitálových trzích bez asistence Mezinárodního měnového fondu (IMF). Export se mezi roky 1979 a 1985 téměř zčtyřnásobil a deficit zahraničního obchodu se ustálil na zhruba 2,5 mld. dolarů, ekonomika rostla průměrným tempem o 3,81 %¹⁰ a pomalu také začaly do Turecka proudit přímé zahraniční investice. Avšak míra inflace a nezaměstnanost i přes tento stabilní ekonomický růst zůstaly na vysokých hodnotách. Jakkoli se ekonomice dařilo, politické svobody i po částečném uvolňování po roce 1983 byly jasně vymezeny nadvládou armády a novou ústavou z roku 1982. Zahraniční politika je i v této době stále velmi prozápadní a Turecko dále prohlubovalo spolupráci s USA.

---

⁸ International Monetary Fund - April 2012 World Economic Outlook

⁹ Turgut Özal - vicepremiér Turecka v letech 1980–1982 a premiér 1983-1989

¹⁰ Zdroj: International Monetary Fund - April 2012 World Economic Outlook a vlastní výpočet

Graf 2.1: Export a Import v mld. USD v letech 1970-1989

Zdroj: TurkStat

V letech 1980-1988 turecká ekonomika těžila z probíhající první irácko-iránské války, kdy se Írán i Irák staly hlavními obchodními partnery. Kvůli ztíženému přístupu k Perskému zálivu sponzoroval Irák výstavbu dvou ropovodů vedoucích přes Turecko, které se tak stalo klíčovým partnerem pro export irácké ropy. Turecko si tak zajistilo přístup k levné ropě a profitovalo na poplatcích spojených s transferem ropy přes turecké území. Nicméně v roce 1991 dopadla negativně na ekonomiku válka v Perském zálivu. Kvůli vyhlášenému obchodnímu embargu vůči Iráku přišlo Turecko o bohatý zdroj příjmů v podobě poplatků z přepravy ropy a obchod s Irákem se propadl až o 3 miliardy dolarů (FEDERAL RESEARCH DIVISION, 2004).

Na podporu domácí spotřeby a nahrazení výpadku v exportu začala vláda formou fiskální expanze pumpovat peníze do ekonomiky v podobě vyšších mezd ve státním sektoru a zvýšení transferů do podniků vlastněných státem. Tuto fiskální expanzi bylo možné sponzorovat úvěry s nízkým úrokem. Stablní růst ekonomiky v 80. letech přinesl Turecku dobré hodnocení od ratingových agentur a tedy i nízké úroky. Expanze přinesla v letech 1992 a 1993 vysoký růst HDP tažený zejména domácí poptávkou, ale zároveň vysokou míru inflace a došlo k přehřátí ekonomiky. Inflace podpořila růst reálného měnového kurzu, který přinesl v roce 1993 skokový nárůst

importu a nízký růst exportu, čímž deficit zahraničního obchodu přesáhl 14 miliard USD.

V roce 1994 se ekonomika propadla o 5,4 % a inflace překročila 100% hranici. Lidé s cílem ochránit své úspory ukládali své prostředky v cizích měnách, zejména dolarech. 50 %¹¹ všech úspor v roce 1994 bylo v cizích měnách oproti 1 % v předešlém roce. V následujících letech byl cíl vlády jasný – zaměřit se na inflaci a snížit celkové zadlužení země. V dubnu roku 1994 vláda představila nový stabilizační program společně se žádostí o záložní krátkodobý úvěr 740 milionů dolarů od Mezinárodního měnového fondu, avšak vláda svým závazkům plně nedostála a tak byl program rok na to ukončen. Další program opět pod vedením MMF byl uveden v červenci 1998, zaznamenal částečný úspěch v boji proti inflaci, ale dvě zemětřesení v srpnu a říjnu 1999, ruská krize a nadcházející volby v dubnu 1999 a s tím spojené vládní výdaje neumožnily konsolidaci veřejného rozpočtu.

Po volbách vláda přistoupila k razantnějšímu programu s cílem zmenšit současnou inflaci pohybující se na úrovni 60 - 70 % pod desetiprocentní hranici do roku 2002. Součástí balíku opatření bylo i zafixování turecké liry na euro-dolarový koš po dobu 18 měsíců. Na přelomu let 2000 a 2001 se ukázala slabina tohoto programu. Turecko čelilo přílivu zahraničního spekulativního kapitálu, který financoval odliv domácího kapitálu. Koncem listopadu začaly trhy ztrácet důvěru v program snižování inflace a začaly stahovat kapitál z Turecka. Program nebral takovouto křehkost trhů v potaz a ze své podstaty (fixní měnový kurz) neumožňoval centrální bance a ani vládě efektivně zasáhnout proti těmto spekulativním útokům, došlo k náhlému odlivu kapitálu ve výši 23,7 miliard dolarů (téměř 9 % HDP) a k poklesu výkonu ekonomiky o 5,7 %. S přispěním MMF se nakonec podařilo situaci uklidnit a Turecko se v roce 2004 dostalo pod 10% hranici míry inflace zároveň s vysokou mírou růstu HDP až do dnešních dní, s výjimkou let 2008 a 2009, které byly ve znamení celosvětové krize (NILGUN, 1990), (ZÜRCHER, 2004), (INTERNATIONAL BUSINESS PUBLICATIONS, 2000), (ERTUĞRUL et. al. , 2001), (YELDAN, 2002).

---

¹¹ Turecká centrální banka (Central Bank of the Republic of Turkey)

2.2 Současný stav ekonomiky

V roce 2002 se po demokratických volbách dostala k moci strana AKP¹² v čele s předsedou R. T. Erdoğanem, který se stal premiérem, a v Turecku započaly zřetelné politické změny. Za dobu vlády premiéra Erdoğanova se Turecko stalo kandidátskou zemí Evropské unie, byla přijata rozsáhlá série politických reforem, došlo ke změně uspořádání vztahů mezi civilní a armádní sférou, byly podniknuty určité pokroky v otázce kurdské menšiny a Turecko se velmi angažuje v zahraniční politice. Celkový velmi dobrý obraz Turecka podporuje výkon ekonomiky, která každoročně mimo let 2008 a 2009 rostla v průměru 7% tempem, a snaha o sekulární demokratický systém nezávislý na armádě (ATIYAS et. al., 2011). „*Turecká produktivita se v posledním desetiletí rekordně zlepšila. Po roce 2000 indikátory HDP per capita, HDP na zaměstnance a průmyslová výroba na zaměstnance rostly v průměru o 3 - 3,5 % ročně. Hrubý domácí produkt na obyvatele (v současných dolarech) se za deset let ztrojnásobil a pohybuje se řádově okolo 10 000 USD za rok a stále je zde pro Turecko dostatek prostoru, aby se nadále přibližovalo vysokým životním standardům bohaté části světa.*“ (THE ECONOMIST NEWSPAPER LIMITED , 2012).

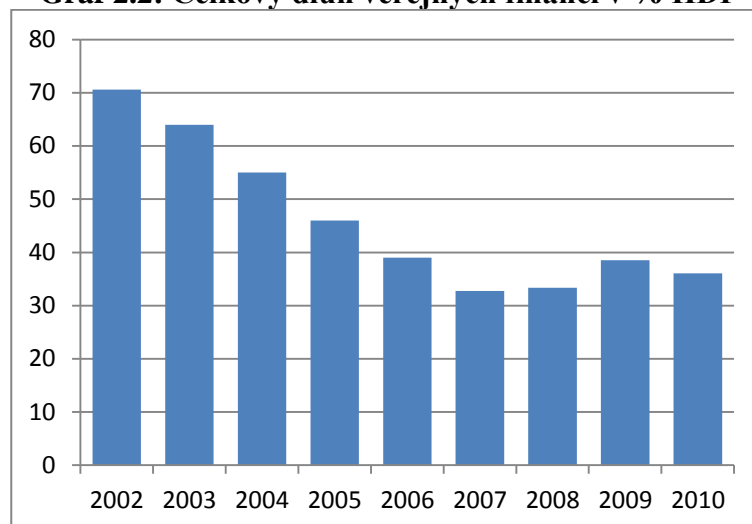
Ovšem rychlý ekonomický růst s sebou přináší i postranní, často nechtěné efekty. Jedním ze současných problémů Turecka je deficit běžného účtu platební bilance, který v roce 2011 odpovídal 10 % HDP a je jeden z největších na světě. Takto velká závislost na přílivu cizího kapitálu k vyrovnání schodku běžného účtu, který je často krátkodobého nebo spekulativního charakteru, může způsobovat šoky na kapitálovém trhu. „*Pokud je světový ekonomický výhled příznivý, investoři jsou připraveni podstoupit vyšší risk a peníze proudí směrem do Turecké ekonomiky s vidinou vysokého zisku. Tím dochází k posilování turecké liry, roste domácí poptávka po importu a dále prohlubuje schodek platební bilance. Jakmile investoři podlehnou obavám, horké peníze jsou stahovány rychleji než v jiných oblastech, čímž tlačí kurz liry dolů a ochlazuje domácí poptávku.*“ (THE ECONOMIST NEWSPAPER LIMITED , 2012). Vzhledem ke snaze turecké centrální banky minimalizovat šoky vyvolané přílivem spekulativního kapitálu a tudíž se nevěnuje primárně inflačnímu cílování, pohybuje se inflace v posledních dvou letech nad 10% hranicí. Na druhou stranu, jak ukazuje Graf 2.2, schodek veřejných financí významně poklesl, kdy v roce 2002 činil 70% HDP, pod hranici 40%, což je v době

¹² Strana spravedlnosti a rozvoje, strana vyhrála i následující parlamentní volby v letech 2007 a 2011

probíhající dluhové krize v Evropě velmi solidní číslo. Současnou míru inflace je také potřeba vnímat v historických souvislostech, neboť ještě před rokem 1999 se pohybovala nad 80 %.

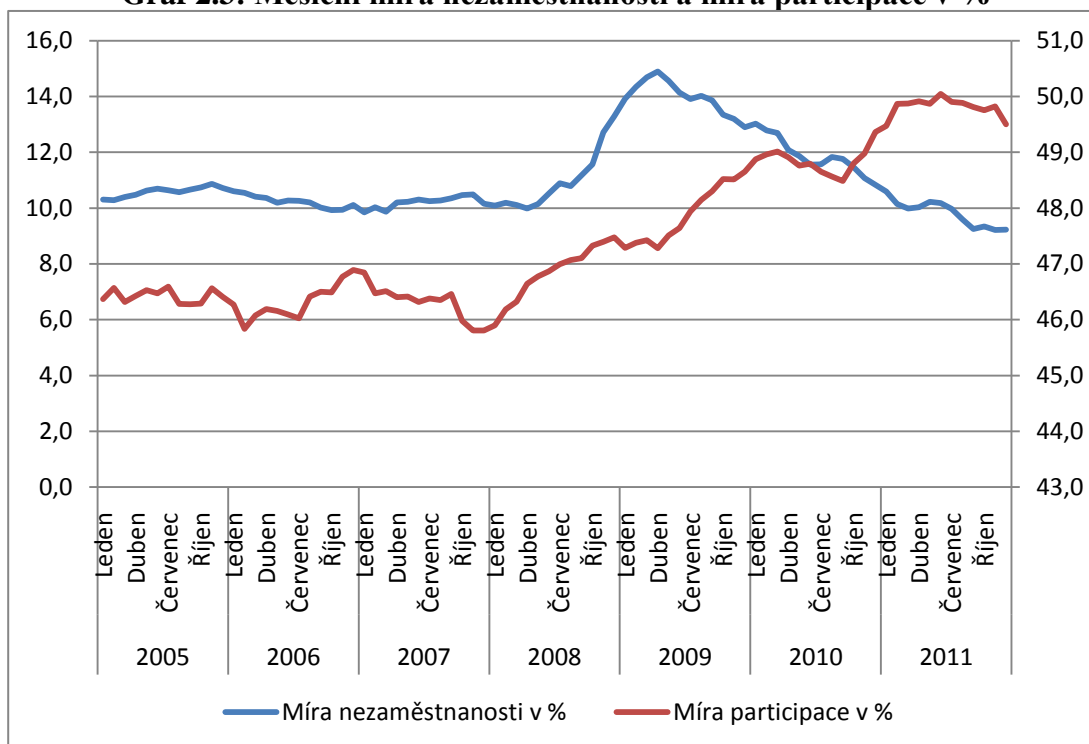
Graf 2.2: Celkový dluh veřejných financí v % HDP

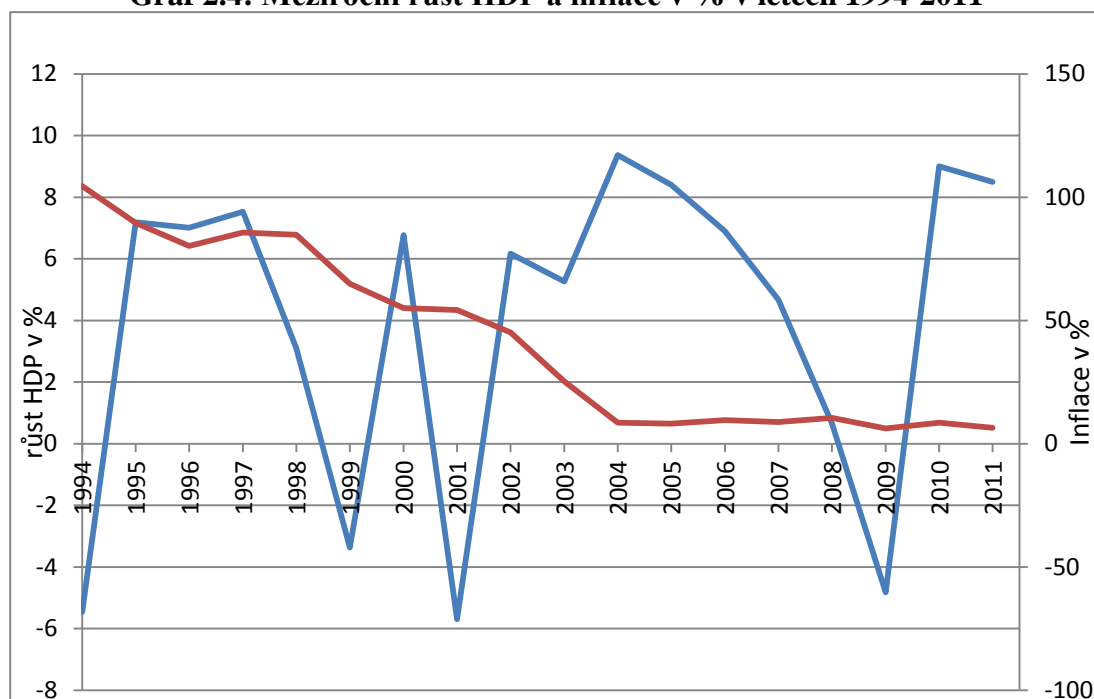
Zdroj: IMF, World Economic Outlook April 2012

Příznivé hodnoty pro tureckou ekonomiku najdeme také na trhu práce. Ačkoliv na přelomu let 2008 a 2009 nezaměstnanost rostla, drží se již několik let v rozmezí 10 % až 11 % a ke konci loňského roku se dokonce dostala na úroveň kolem 9%. Dlouhodobě také roste míra participace, která je sice v porovnání s EU o 15 až 20 procentních bodů nižší, což je spíše dáno specifickou povahou tureckého pracovního trhu, a blíží se 50% míře. V souladu s růstem tureckého průmyslu, klesá dlouhodobě i podíl zaměstnanců v zemědělství na celkové zaměstnanosti.

Ačkoli 8,5% růst HDP v roce 2011 překonal očekávání mnoha analytiků, v posledním čtvrtletí turecká ekonomika rostla meziročně „pouze“ o 5,2% a značí možné zpomalení tempa růstu. Turecko čelí mnoha úskalím provázející rychle rostoucí nově industrializované země, avšak pokud bude dodržovat disciplínu nastolenou po krizi v roce 2001, má potenciál udržet si dlouhodobě vysoký růst bez větších negativních efektů či náhlých propadů ekonomiky, jak tomu bylo v minulosti.

Graf 2.3: Měsíční míra nezaměstnanosti a míra participace v %

Zdroj: TurkStat, sezónně očištěná data

Graf 2.4: Meziroční růst HDP a inflace v % v letech 1994-2011

Zdroj: World Data Outlook April 2012, IMF

2.3 Historie vztahu Turecka a Evropské unie

V roce 1959 Turecko poprvé požádalo o členství v tehdejší Evropském hospodářském společenství (EHS), které vyústilo 12. září 1963 v podepsání tzv. Ankarské dohody (Ankara Agreement) s výhledem na vytvoření celní unie a s cílem integrace Turecka do EHS. Tato dohoda byla ještě doplněna v roce 1970, která přesněji popisovala kroky vedoucí k ustavení celní unie mezi tehdejší EHS a Tureckem. V roce 1987 podalo Turecko přihlášku na členství do EHS, avšak v prosinci 1989 byla tato přihláška Evropskou komisí zamítnuta s poukázáním na ekonomickou a politickou nestabilitu a vzhledem ke špatným vztahům s Řeckem a Kyprem. Zamítnutí turecké přihlášky naopak podpořilo jednání mezi EU a Tureckem, které zintenzívnělo a došlo k pokroku v mnoha oblastech vzájemných vztahů. V roce 1995 pak byla podepsána dohoda o celní unii mezi Tureckem a Evropskou unií, která vešla v platnost roku 1996 (PALA, 2011). Přijatý rámec celní unie zahrnuje nejen adoptování společného celního tarifu vůči třetím zemím a odstranění celních bariér, ale také s sebou přináší přijetí některých dohod, jako například regulaci technických parametrů produktů, dohodu o hospodářské soutěži a ochranu duševního vlastnictví. V roce 1999 uděluje Evropská rada Turecku status kandidátské země a následně v roce 2002 umožňuje Turecku v případě splnění Kodaňských kritérií započít přístupové rozhovory, které pak skutečně začínají v roce 2004, v prosinci téhož roku je oznámen termín jednání (listopad 2005) s možným vstupem Turecka do EU nejdříve roku 2014. V následujícím roce jsou pak otevřeny první tři kapitoly z celkových 33.

3. Zahraniční obchod Turecka po vstupu do EU

V této části bakalářské práce se budu zabývat bilaterálním obchodem a dopady případného vstupu na objem obchodu. Mým cílem je zjistit, jaký dopad bude mít integrace Turecka do EU na vzájemný zahraniční obchod. Zda je možné předpokládat, že vstup bude ekonomicky přínosný v oblasti exportu a importu. V první části kapitoly je rozebrán současný vzájemný zahraniční obchod Turecka a EU, v druhé části je uvedena rešerše článků zabývajících se touto problematikou a v poslední části jsem sestavil vlastní model a prezentuji své závěry z tohoto modelu.

3.1 Základní údaje o vzájemném obchodu EU a Turecka

Turecko je šestým největším obchodním partnerem evropské sedmadvacítky. Ačkoli do Turecka mířilo v roce 2011 pouhých 4,7 % celkového export EU a turecký podíl na dovozu zboží a služeb do EU z celého světa byl v tomtéž roce 2,8 %, je Turecko šestým největším obchodním partnerem evropské sedmadvacítky. Pro tureckou ekonomiku je Evropská unie coby obchodní partner mnohem důležitější. Zahraniční obchod činil v průměru za posledních 5 let téměř 49 % celkového exportu a 40 % všech dovozů. Příliv přímých zahraničních investic (FDI) pocházel dokonce z plných 80 % z evropské sedmadvacítky. Přestože v posledních letech podíl exportu do EU klesá, což je způsobeno zčásti stagnací ekonomiky EU a tedy nižším celkovým objemem zahraničního obchodu EU, ale také díky proexportní strategii Turecka, kdy se daří nacházet nová odbytiště pro domácí výrobky, je EU stále velmi významným obchodním partnerem a je tedy otázkou, jaký bude mít vstup Turecka do EU vliv na vzájemný obchod.

Tabulka 3.1: Zahraniční obchod EU - Turecko

Rok	import	meziroční nárůst v %	podíl na celkovém importu v %	export	meziroční nárůst v %	podíl na celkovém exportu v %	bilance	celkový objem
2007	47028	12,7	3,3	52650	5,2	4,2	5621	99678
2008	45960	-2,3	2,9	54093	2,7	4,1	8133	100053
2009	36197	-21,2	3	44101	-18,5	4	7903	80298
2010	42323	16,9	2,8	61253	38,9	4,5	18930	103577
2011	47588	12,4	2,8	72588	18,5	4,7	24999	120176

Zdroj: EUROSTAT (Comext, Statistical regime 4)

Tabulka 3.2: Zahraniční obchod Turecko - EU

Rok	import	meziroční růst v %	podíl na celkovém importu v %	export	meziroční růst v %	podíl na celkovém exportu v %	bilance	celkový objem
2007	49910	5,8	40,8	43974	15,4	56,8	-5936	93884
2008	50559	1,3	37,3	42916	-2,4	47,9	-7643	93475
2009	40432	-20,0	40,5	33585	-21,7	45,9	-6847	74017
2010	54610	16,9	39,3	39754	18,4	46,3	-14856	94364
2011*	65484	19,9	44,2	45523	14,5	47	-19961	111007

Zdroj: EUROSTAT (Comext, Statistical regime 4), *Trade Map, International Trade Center

3.2 Přehled literatury

Tématem zahraničního obchodu po vstupu zemí do EU se zabývá několik článků. Již před přistoupením deseti států (ČR, Slovensko, Polsko, Slovinsko, Maďarsko, Lotyšsko, Estonsko, Litva, Malta a Kypr) probíhaly odborné diskuse na toto téma. V článku „*EU accession and income growth: an empirical approach*“ autorů Arjan M. Lejour, Vladimir Solanic, Paul J. G. Tang z roku 2004 lze najít rozbor benefitů vstupu nových členů do EU. Autoři zde považují přínos z členství v EU za zásadní faktor pro ekonomické sblížení nových členů s tehdejší EU-15 a tedy zásadní i pro růst hrubého domácího produktu. Pro svoji studii použili data vzájemného obchodu 160 zemí v letech 1996 – 2000. Studie vychází z předpokladu, že pokud dvě země jsou součástí jednoho společného trhu, pak toto členství zintenzivňuje vzájemnou ekonomickou spolupráci a zvyšuje objem vzájemného obchodu. Tento fakt potvrzuje sestavená empirická studie a přisuzuje 33% nárůst vzájemného obchodu pro členy jednotného trhu a zvýšení důchodu o 18 až 26 %. Za tímto nárůstem je nejen zjednodušení přeshraničního obchodování, ale také tlak na zkvalitnění institucí kandidátské země. Je také důležité vzít v potaz regionální rozdíly a otevřenost jednotlivých ekonomik, kdy více otevřená ekonomika má z členství v EU větší přínos. Celkový pozitivní efekt na tvorbu domácího důchodu v dlouhodobém horizontu tak autoři vymezují na 31 až 43 % oproti stavu, kdy by Turecko nebylo členem Evropské unie.

Na výše uvedené studii zabývající se přístupem států střední a východní Evropy staví článek německého centra pro ekonomické studie v Mnichově s názvem „*Turkish Delight: Does Turkey's Accession to the EU Bring Economic Benefits?*“ od autorů Arjan M. Lejour a Ruud A. De Mooij. V článku se autoři rozhodli jít více do hloubky a zaměřili se na jednotlivé sektory turecké ekonomiky rozdělené do 15 kategorií. Pohled na data z roku 2001 ukazuje, že hlavní exportní odvětví Turecka je textilní a oděvní průmysl podílející se na vývozu 23 %, přičemž na vývoz putuje 70 % veškeré domácí produkce, dále pak dopravní a strojírenský průmysl činící dohromady téměř 18 % celkového vývozu. V porovnání s přistoupivšími státy v roce 2004 je zastoupení služeb na celkovém exportu větší, kdežto například turecký zemědělský a potravinářský sektor je daleko méně proexportní (pouhých 7,5 % celkového exportu, kdy je vyvezeno pouhých 7,5 % domácí produkce). V těchto souvislostech je tedy potřeba chápat

výsledky analýzy zahraničního obchodu pokud by Turecko bylo členem EU. Nejvyšší vyčíslené nárůsty v exportu právě potravinářského a zemědělského sektoru o 125 % respektive 112 % je potřeba brát s rezervou a vědomím, že na celkovém exportu se tyto sektory zásadně nepodílí. Celkový nárůst exportu s přihlédnutím k podílu jednotlivých sektorů na objemu obchodu činí 34 %, pokud by v daném období Turecko bylo členem jednotného trhu. Důležitým faktorem je podle autorů taktéž úroveň a kvalita institucí. K hodnocení využívají žebříček vnímané korupce sestavený neziskovou organizací Transparency International v roce 2001 a dospívají k závěru, že pokud by Turecko postoupilo v žebříčku z 62. místa například na úroveň Portugalska (z hodnoty 3.2 na 6.9) objem celkového obchodu by to zvýšilo až o 57 % a i kdyby zvýšení kvality institucí nebylo tak signifikantní a dosáhlo by úrovně například Maďarska, stále by to na objem obchodu mělo pozitivní dopad v podobě 28% nárůstu.

Ve studii (TOGAN, 2005) je pro Turecko jako největší ekonomický přínos členství v EU považována možnost volného pohybu pracovní síly, příjem dotací z rozpočtu EU a pomoc ze strany unijních institucí. V kontrastu s ostatními studii autoři tvrdí, že zvýšení objemu zahraničního obchodu po integraci Turecka nebude významné, neboť již jsou znatelné pozitivní efekty díky současné celní unii s EU. Avšak zemědělství, které je významnou složkou turecké ekonomiky, je z celní unie vyňato. Ovšem na druhou stranu autor připouští, že jednotný trh není jen celní unie a je potřeba počítat s deregulací a odstraněním netarifních bariér vzájemného obchodu. Studie odhaduje, že ekonomický zisk Turecka z členství v EU bude tvořit 2,6% nárůst HDP a 3,6% nárůst příjmů domácností. Hlavní dopady na blahobyt bude mít zejména deregulace bankovního sektoru, hromadné dopravy, telekomunikací a obchodu s elektřinou. Celkový pozitivní efekt na příjem je odhadován nižší než v (LEJOUR et. al., 2004), ale naopak odhad dopadu na výrobu je vyšší.

3.3 Empirický výzkum

3.3.1 Gravitační model

Volný pohyb zboží a služeb jsou dvěma ze čtyř základních pilířů Evropské unie, je tedy nasnadě, že členství v EU bude mít mimo jiné především vliv na vývoj zahraničního obchodu mezi Tureckem a EU. Inspiraci pro ekonomické pojetí

vzájemného obchodu lze hledat již v Newtonových fyzikálních zákonech gravitace. První zmínky o gravitačním modelu pro zahraniční obchod se objevily na počátku 60. let (Tinbergen, 1962) a brzy byly položeny i teoretické základy této teorie. Zejména pak Bergstrand (1985) položil základy k teoretickému vysvětlení modelu. Bergstrand své teoretické úvahy opírá o general equilibrium model světového obchodu, což činí jeho teoretické vysvětlení za jedno z nejuvěrohodnějších. (FÖLDVÁRI, 2006)

Základem gravitačního modelu v ekonomii je předpoklad, že objem zahraničního obchodu roste s velikostí vzájemně obchodujících států a klesá se zvětšující se vzdáleností těchto států. Větší státy tak mají větší potenciál k vývozu i dovozu od svých zahraničních partnerů. Dalším předpokladem je, že objem obchodu mezi dvěma zeměmi je vyšší, čím menší je rozdíl v jejich produktivitě. Vzdálenost je v modelu jako zástupná proměnná pro náklady spojené s přepravou zboží – s rostoucí vzdáleností obchodujících zemí stoupají i náklady na přepravu. Náklady spojené s přeshraničním obchodem ovšem nemusí vyvolávat pouze vzdálenost, kterou je nutné překonat, ale i „umělé“ vytvořené bariéry v podobě cla, dovozních kvót a jiných technických bariér netarifního charakteru. Je tedy potřeba zavést sadu binárních proměnných, abychom obsáhli tento vliv na objem zahraničního obchodu: Sdílejí země společné hranice? Mluví se v nich stejným jazykem? Mají státy mezi sebou uzavřeny obchodní dohody či jsou součástí jednotného trhu?

Pro posouzení vlivu členství států v EU na jejich vzájemný zahraniční obchod jsem vycházel ze základní rovnice gravitačního modelu, který je inspirován Newtonovým gravitačním zákonem:

$$F_{ij} = G \frac{m_i m_j}{r^2}, \quad (1.1)$$

kde F je síla působící mezi objekty i a j , m_i a m_j jsou hmotnosti objektů, r je jejich vzdálenost a G je gravitační konstanta. Prvotní ekonomické gravitační modely lze zjednodušeně vyjádřit:

$$X_{ij} = \frac{K \cdot Y_i^\alpha Y_j^\beta}{T^\theta}, \quad (1.2)$$

kde X_{ij} značí objem exportů země i do země j , Y je velikost ekonomik těchto států a T jsou náklady na přepravu zboží. Průkopníky aplikace gravitačního modelu v empirické byli ekonomové Tinbergen (1962), Pölyhonen (1963), Pullianinen (1963) a Linneman (1966). Prvotní rovnice gravitačního modelu vypadaly následovně:

$$\ln X_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_i + \beta_2 \ln Y_j - \beta_3 \ln P_i - \beta_4 \ln P_j - \beta_5 \ln dist_{ij} + u_{ij}, \quad (1.3)$$

kde opět levá strana rovnice reprezentuje objem exportu země i do země j , Y značí celkový důchod jednotlivých zemí, P počet obyvatel a $dist$ je označení pro vzdálenost obchodujících zemí. Model předpokládá, že objem exportů je přímo úměrný velikosti ekonomik a nepřímo úměrný jejich vzdálenosti. Ačkoli byl model v empirických pracích s úspěchem používán, jeho teoretické vysvětlení přišlo až na přelomu 80. a 90. let, zejména díky Bergstrandovi (1985). V současné době je model podrobován kritice, avšak stále je velmi vhodný pro modelování zahraničního obchodu díky empirickým úspěchům a vysoké flexibilitě. (FÖLDEVÁRI, 2006)

Abych model mohl úspěšně použít v mém případě, je potřeba udělat několik změn. Nejprve bylo nutné model upravit pro možnost aplikace na panelová data, kdy je zaznamenán vývoj exportu mezi zeměmi v čase a dovoluje tak lépe eliminovat možné vychýlení modelu kvůli vynechané proměnné a pomáhá lépe zachytit dlouhodobý vývoj a oprostit model od sezónních výkyvů. Výsledný model je následující:

$$\ln X_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \ln Y_{it} + \beta_2 \ln Y_{jt} + \beta_3 \ln \frac{Y_{it}}{P_{it}} + \beta_4 \ln \frac{Y_{jt}}{P_{jt}} + \beta_5 \ln dist_{ijt} + \beta_6 EU_{ijt} + \beta_7 border_{ijt} + \beta_8 OECD_{ijt} + \beta_9 CPI_{ijt} + u_{ijt}. \quad (1.4)$$

Vysvětlovanou proměnnou je pochopitelně export z i do j za období t . Vysvětlující proměnné Y_i a Y_j značí celkové nominální HDP exportní respektive importní země v roce t , poměr HDP a populace P_{it} je klasické vyjádření nominálního HDP na obyvatele. Proměnná $dist$ je vzdálenost obchodujících zemí a zda obě země jsou součástí Evropské unie, je vyjádřeno binární proměnnou EU , kde 1 znamená, že obě země byly v roce t členy Unie a 0 značí situaci, kdy alespoň jedna země nebyla v daném

roce členskou zemí EU. Proměnná *border* nabývá hodnoty 1 v případě, že státy mají společnou hranici, v opačném případě nabývá hodnoty 0. Proměnná *OECD* vyjadřuje, zda státy jsou členy OECD¹³ a je utvořena analogicky jako proměnná *EU*.

3.3.2 Data

Pro účely tohoto modelu bylo vybráno 36 zemí z Evropského kontinentu, zahrnující 27 současných členů Evropské unie a dále pak Albánii, Bělorusko, Gruzii, Maltu, Moldávii, Rusko, Srbsko, Turecko a Ukrajinu. Data k jednotlivým státům pocházejí z let 2001 - 2011. Údaje o celkovém objemu vzájemných exportů byla získána z databáze UN comtrade¹⁴ volně dostupné online na comtrade.un.org, objem exportů je udán v jednotkách amerických dolarů v současných cenách a jedná se o celkový součet všech exportů ze země A do země B za jeden kalendářní rok. Data jsou do databáze UN comtrade poskytována každým jednotlivým státem a procházejí revizí ze strany UN, než jsou zařazena do databáze.

Data o výši HDP a HDP per capita v běžných cenách pocházejí z databáze poskytované Mezinárodním měnovým fondem (IMF)¹⁵ a opět se jedná o data za jednotlivé roky. V případě proměnné *dist*, tedy vzdálenosti se jedná o vzdálenost vzdušnou čarou mezi hlavními městy zemí. Pro výpočet této vzdálenosti byly použity data o poloze měst udané v zeměpisných souřadnicích pocházející z databáze GeoDist¹⁶. Pro převod na vzdálenost v kilometrech jsem použil následující rovnici a známého poloměru Země 6378,1 km:

$$dist_{ij} = R \cdot 2 \arcsin \left(\sqrt{\sin^2 \left(\frac{\Delta \phi}{2} \right) + \cos \phi_i \cos \phi_j \sin^2 \left(\frac{\Delta \lambda}{2} \right)} \right), \quad (1.5)$$

¹³ Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (zkráceně OECD z angl. Organisation for Economic Co-operation and Development)

¹⁴ Databáze mezinárodního obchodu Spojených národů, obsahující více jak 1,75 miliard záznamů od roku 1962.

¹⁵ IMF World Data Outlook April 2012

¹⁶ Mayer and Zignago (2011), Notes on CEPII's distances measures (GeoDist), CEPII Working Paper 2011-25. <http://www.cepii.fr/anglaisgraph/bdd/distances.htm>

kde R je poloměr Země, ϕ jsou zeměpisné šířky, $\Delta\phi$ je jejich rozdíl a $\Delta\lambda$ je rozdíl zeměpisných délek jednotlivých měst. Proměnná *CPI* je pro index vnímané korupce (z anglického Corruption Perception Index) importní země, který je sestavován každý rok neziskovou nadnárodní organizací Transparency International již od roku 1995. Jedná se o komplexní index, zahrnující průzkumy veřejného mínění a sběr dat s tematikou korupce od několika seriózních institucí. CPI reflektuje pohled odborníků z celého světa včetně těch, kteří žijí a pracují v hodnocených zemích. Data byla získána z webových stránek organizace Transparency International¹⁷. Původ dat k proměnným *EU*, *border* a *OECD* je zřejmý z jejich definice. Celkem soubor čítá 12237 pozorování, pro které jsou dostupné veškeré uvedené proměnné.

3.3.3 Metoda výpočtu

Pro regresní analýzu rovnice gravitačního modelu je potřeba splnit předpoklady pro aplikaci metody nejmenších čtverců (OLS) na panelová data¹⁸. Aby výpočet pomocí OLS byl konzistentní, nevychýlený a eficientní je potřeba, aby model byl lineární v parametrech, dále pak aby vysvětlující proměnné nebyly vzájemně korelovány (tzv. multikolinearita), aby residua u_{ijt} byly nezávisle identicky rozdělené s nulovou střední hodnotou a konstantním rozptylem (homoskedasticita) a nebyly korelovány s žádnou z vysvětlujících proměnných (autokorelace). Pokud jsou tyto podmínky splněny, můžeme pak považovat výpočty a jednotlivé odhady za relevantní.

Přítomnost heteroskedasticity zejména při použití proměnných vyjadřujících peněžní hodnotu není nijak neobvyklá. Při vyšších objemech exportu je logické, že variance residuí při užití OLS bude s objemem exportu vzrůstat. Pro vyloučení heteroskedasticity jsem použil Breusch-Paganův test s nulovou hypotézou přítomnosti homoskedasticity. Při testu jsem hypotézu zamítl již na 1% hladině pravděpodobnosti. Je tedy potřeba provést korekci. Rozhodl jsem se pro využití WLS¹⁹, kde váhou je logaritmus exportu, jak doporučuje (LEJOUR et. al., 2004). I přes využití WLS byl použit robustní výpočet směrodatných odchylek. Model byl spočítán nejdříve jako

¹⁷ http://archive.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi

¹⁸ Panelem (angl. ekvivalent - „panel data set“) se rozumí soubor jednotek, které jsou díky nějaké charakteristické vlastnosti stejné nebo příbuzné (v tomto případě se jedná o jednotlivé státy), u kterých probíhá kontinuální (v čase se opakující) sběr dat.

¹⁹ WLS je zkratka pro metodu vážených nejmenších čtverců (z anglického Weighted Least Square)

statický a také jsem sestavil dynamický model, kdy jsem v modelu jako další vysvětlující proměnnou použil závislou proměnnou zpožděnou o jednu časovou jednotku tzv. lagged variable. „*Ve studii ekonomů Bun and Klaassen (2002a) je počítán gravitační model na panelových datech zahrnujících obchod zemí OECD po dobu 48 let. Autoři došli k závěru, že při zahrnutí zpožděné závislé proměnné do modelu jako regresoru dojde nejen ke zlepšení kvality modelu, ale také je kompletně vyloučena vícenásobná korelace.*“ (FÖLDEVÁRI, 2006).

3.3.4 Výsledky

Pro výpočet jsem použil software STATA²⁰ a výsledky jednotlivých regresních analýz jsou prezentovány v Tabulka 3.3. Všechny zvolené metody regresní analýzy vysvětlují více než 75 % všech dat. Po přidání zpožděné vysvětlované proměnné do rovnice činí R^2 dynamického modelu dokonce 0,9736. Proměnné vyjadřující HDP exportní a importní země jsou statisticky velmi signifikantní už na 1% hranici a znaménko u koeficientů značí, že se proměnné chovají tak, jak jsem očekával a jak uvádí ostatní studie pracující s gravitačním modelem – větší ekonomika má i větší objem zahraničního obchodu. Vzdálenost, která vyjadřuje náklady na přepravu zboží, očekávaně objem exportu snižuje. Koeficient u proměnné *dist* se dá interpretovat, že přidaných deset procent vzdálenosti odpovídá zhruba 10,5% propadu obchodu. Plusové znaménko u binární proměnné *border* opět potvrzuje předpoklad vyššího objemu přeshraničního obchodu u vzájemně sousedících států a to poměrně výrazně. Z výsledků lze usuzovat, že objem je až o 80 % vyšší než u ekonomicky podobných států bez společné hranice. Ovšem nejdůležitější ve výsledcích je proměnná *EU*, symbolizující členství obou států v Unii. Odhad koeficientu pro proměnnou *EU* (která je signifikantní na 1% hladině významnosti) ve WLS modelu naznačuje, že členství obou států má za následek o 60% vyšší objem exportu než v situaci, kdy je alespoň jedna země mimo EU. Je to o něco vyšší výsledek, než uvádí například (LEJOUR et. al., 2004), kteří hovoří o zvýšení zahraničního obchodu o 50 %. K výsledku je ovšem nutné přistupovat opatrně, v modelu mohou být vynechány některé proměnné (třeba zda země mluví společným jazykem, nebo například zda historicky země vzájemně spolupracují v některých odvětvích a jiné) a výsledek by mohl být lehce nadhodnocený. Zajímavý je také případ, kdy obě země jsou členy OECD. V modelu vychází odhad nárůstu obchodu o 38%

²⁰ STATA je statistický software vyvíjený společností StataCorp od roku 1985.

ceteris paribus. Ačkoli tato instituce nemá přímý vliv na tvorbu zákonů a nařízení členských států a má spíše charakter fóra, kde umožňuje jednotlivým členům diskutovat a porovnávat zkušenosti s různými typy politik, napomáhá evidentně k dalšímu ekonomickému rozvoji a tedy i vzájemnému obchodu. Ovšem je nutné podotknout, že členy OECD jsou vesměs ekonomicky silné státy.

Zajímavý je také index CPI importní země reprezentovaný stejnojmennou proměnnou. Na první pohled se může zdát, že jeho přínos je nízký, ovšem je potřeba vzít v úvahu, že se nejedná o binární proměnnou, ale že index nabývá hodnot od 0 do 10, tedy posun o jeden bod na indexu vnímání korupce znamená zvětšení zahraničního obchodu o zhruba 6 %, což při posunu například o tři body může vést již k solidnímu nárůstu obchodu o 18 %.

Je přirozené, že objem zahraničního obchodu nevzroste o desítky procent ze dne na den. Pro získání představy o tom, jak rychle by obchod rostl meziročně, jsem sestavil dynamický model. Model díky zpožděné proměnné logaritmu exportu má vysoký koeficient determinace. Koeficient 0,05 u proměnné *EU* naznačuje, že export by byl meziročně o 5,1 % vyšší, než za stavu, kdy by Turecko, nebo jiná země, nebylo členem EU. Jednoduchým propočtem zjistíme, že export by byl o 60 % vyšší oproti „nečlenství“ za necelých deset let. Pokud budeme brát v úvahu míru otevřenosti ekonomiky, kdy export se v Turecku podílí z 20 % na celkové tvorbě HDP, mohl by rostoucí export představovat 1% růst HDP²¹ nad rámec scénáře Turecka jako nečlena EU.

Výsledky je nutné brát jako průměrné odhady, které do detailu nerespektují regionální nebo historické souvislosti, přeci jen agregovaný zahraniční obchod není výsledkem velikosti HDP, ale stojí za ním mnoho detailů včetně exportní politiky daného státu a míry otevřenosti ekonomiky, a tedy i vliv členství v EU na zahraniční obchod státu je u každé země rozdílný. Nicméně dopad na zahraniční obchod po integraci Turecka do EU lze vyčíslit, je signifikantní a není nijak zanedbatelný.

---

²¹ $(e^{0,05} - 1) \cdot 0,2$, kde 0,05 je koeficient proměnné *EU* v dynamickém modelu a koeficient 0,2 je pro míru otevřenosti Turecka

Tabulka 3.3: Efekt členství v EU na zahraniční obchod

	robustní OLS	FGLS	WLS, robustní odchylky	
	Statický model	Statický model	Statický model	Dynamický model
	koeficient** (směrodatná odchylka)	koeficient** (směrodatná odchylka)	koeficient** (směrodatná odchylka)	koeficient** (směrodatná odchylka)
log(export_t-1)				0,89** (0,008)
log(gdp_imp)	0,89** (0,01)	0,89** (0,017)	0,85** (0,007)	0,09** (0,007)
log(gdp_exp)	10,13** (0,008)	10,22** (0,013)	10,05** (0,007)	0,11** (0,008)
log(gdppc_exp)	-0,23** (0,016)	-0,21** (0,024)	-0,27** (0,012)	-0,06** (0,006)
log(gdppc_imp)	-0,49** (0,025)	-0,57** (0,04)	-0,43** (0,019)	-0,05** (0,006)
log(dist)	-10,46** (0,023)	-10,67** (0,036)	-10,32** (0,018)	-0,15** (0,012)
EU	0,54** (0,031)	0,63** (0,051)	0,49** (0,025)	0,05** (0,011)
border	0,63** (0,039)	0,8** (0,058)	0,61** (0,032)	0,06** (0,011)
CPI	0,07** (0,009)	0,08** (0,017)	0,06** (0,007)	
OECD	0,35** (0,025)	0,32** (0,035)	0,32** (0,022)	
konstanta	180,68** (0,299)	200,32** (0,462)	180,41** (0,235)	20,66** (0,15)
R²	0,8238	0,7632	0,8442	0,9736
počet pozorování	12237	12237	12227	11327

*, ** - proměnné jsou signifikantní na 5%, respektive 1% hladině

4. Rozpočet EU v případě členství Turecka

4.1 Úvod

V této části práce je rozebrán možný dopad členství Turecka na rozpočet Evropské unie, zejména na její strukturální fondy a Fond soudržnosti a na Společnou

zemědělskou politiku (CAP). V první části je stručně rozebrána struktura tureckého hospodářství s důrazem na zemědělství, které stále tvoří významnou část turecké ekonomiky. V další části je provedena diskuse nad výběrem metody stanovení odhadu dopadu na společný rozpočet a dále je vypočítána horní hranice příjmů Turecka, (jako hypotetického člena EU dnes a v roce 2020) z rozpočtu EU s přihlédnutím k současným pravidlům rozdělování dotací.

4.2 Struktura turecké ekonomiky

Turecká ekonomika v posledních deseti letech roste v průměru o 5,4 %²² tažena zejména tureckým exportem, který za posledních deset let rostl průměrným meziročním tempem o 16,8 %²³. V tomto období došlo v exportu k výrazné změně ve skladbě vyváženého zboží a došlo k jistému druhu diverzifikace. Výrazný propad podílu na celkovém exportu zaznamenal textilní a oděvní průmysl, který od roku 2001 klesnul z 34 % na zhruba 18 % celkového exportu v roce 2011, ačkoli v absolutních číslech rostl. V posledních deseti letech zažívá velký růstový boom hlavně automobilový průmysl a daří se také dřevozpracujícímu a kovo­zpracujícímu průmyslu. Jakkoli se Turecko snaží orientovat na automobilový, chemicko-technologický a strojírenský sektor je zemědělství stále významná část turecké ekonomiky. V roce 2010 zemědělský sektor představoval 10,1 % tvorby HDP s podílem 24,7 %²⁴ na celkové zaměstnanosti. Proto je ekonomický a sociální rozvoj venkova hlavní výzvou v nadcházejících letech. Podíl zemědělského a potravinářského sektoru na celkovém vývozu Turecka činil v roce 2011 9,1 %, z čehož zhruba polovinu tvořil vývoz ovoce a zeleniny, přičemž v obchodu se zeměmi evropské sedmadvacítky byl tento podíl 7,3 %²⁵.

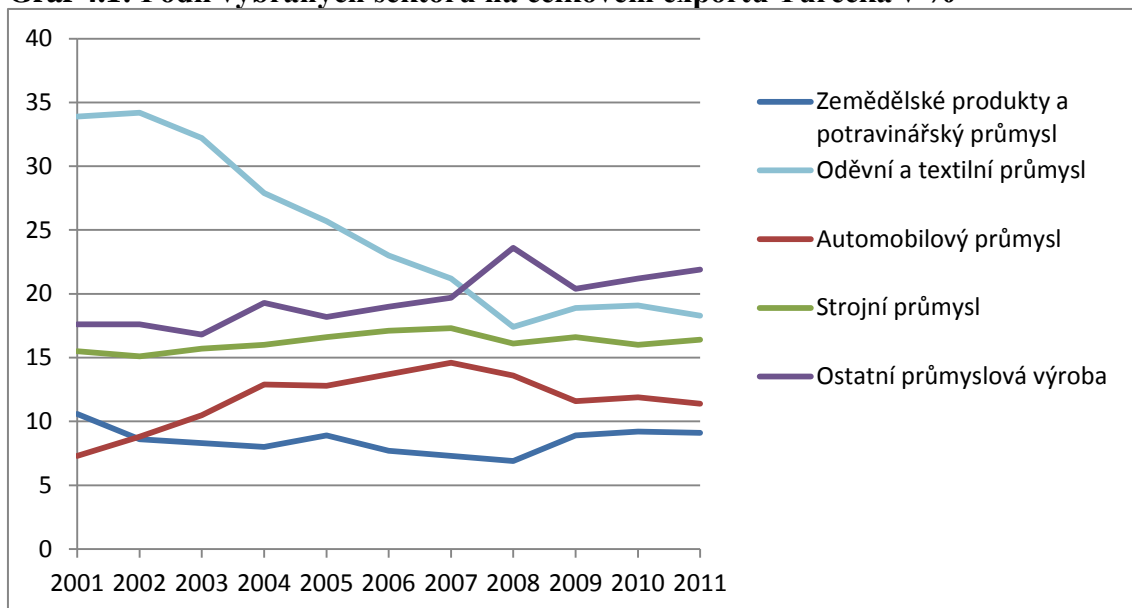
---

²² Zdroj: IMF World Data Outlook April 2012 a vlastní výpočet

²³ Zdroj: International Trade Center a vlastní výpočet, údaje k roku 2009

²⁴ Zdroj: TurkStat, údaje k roku 2009

²⁵ Zdroj: TurkStat, International Trade Center a vlastní výpočet, údaje k roku 2009

Graf 4.1: Podíl vybraných sektorů na celkovém exportu Turecka v %

Zdroj: TurkStat

Turecko je jednou z největších zemědělských oblastí světa. 35,8 % celkové rozlohy tvoří zemědělská půda a přibližně 15 % pokrývá les. Z 24,5 milionu hektarů obdělávaných půdy zhruba 19 % leží ladem. Přidaná hodnota zemědělského sektoru tvoří v Turecku zhruba 9 % HDP, kdežto v Evropské unii je to pouhých 1,5 %.²⁶ Hlavní složku zemědělské produkce tvoří plodiny, zejména ovoce, zelenina a pšenice. Podle dat z března 2007 je Turecko největším producentem lískových oříšků, fíků, meruněk a rozinek na světě. Turecko je dále významným světovým producentem tabáku, čaje, cizrny, rajčat a jiných druhů ovoce a zeleniny a to díky příznivým klimatickým podmínkám pro široké spektrum rostlin.²⁷

Tyto data potvrzují, že Turecko je zemědělskou zemí a tak v Unii je to často zmiňováno jako politický argument proti přijetí Turecka. Vysoká míra zaměstnanosti v zemědělství a naopak nízké HDP per capita vzbuzují obavy z dopadů na financování prostřednictvím CAP a strukturálních fondů a politici odmítající vstup Turecka do EU tak získávají hlasy voličů z méně bohatých a zemědělských regionů EU. Abychom mohli tyto obavy potvrdit nebo vyvrátit, je nutné se podívat na dostupná data podrobně a v kontextu celkového objemu HDP Evropské unie.

²⁶ Zdroj: Světová banka, údaje k roku 2009

²⁷ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/403824.asp>

4.3 Odhad dopadů na společný rozpočet EU

4.3.1 Rozbor výběru metody odhadu

Přesně odhadnout jaké dopady na rozpočet EU bude mít přijetí Turecka je velmi obtížné. Za prvé jak již bylo zmíněno, není znám přesný termín přístupu a za druhé, ačkoli můžeme přibližně odhadnout ekonomický vývoj, politika financování EU se neustále vyvíjí a nelze ji přesněji predikovat. Lze uvažovat, že nedojde ke změně podmínek v přidělování dotací pro zemědělce v rámci CAP a že systém financování rozvoje v rámci strukturálních fondů a Fondu soudržnosti bude stále fungovat podle stávajícího schématu, ovšem tento předpoklad je značně nepravděpodobný. Pochopitelně, podoba těchto fondů je závislá na jakých prioritách se jednotlivé státy dohodnou a je tedy možné do podmínek určujících směřování financí z unijního rozpočtu zahrnout omezení týkající se Turecka nebo jiných zemí, ale to je také nepravděpodobný scénář hned ze dvou důvodů: jednak politika Evropské unie je založena na rovnocenném přístupu ke všem členským státům a tedy z(ne)výhodňování jednotlivých států je proti jednomu ze základních principů Unie a za druhé lze těžko předpokládat, že Turecko bude usilovat o vstup do EU s vědomím, že vstup do EU mu přinese kvalitativně menší výhody než stávajícím členům.

Klíčovým faktorem ovlivňujícím každoroční rozpočet EU a tedy směřování finančních prostředků do jednotlivých oblastí a sektorů ekonomik je tzv. finanční rámec, který je schvalován vždy na dobu šesti let a který určuje maximální objem prostředků, které je možno vydat na jednotlivé kategorie rozpočtu. V současné době je v platnosti rámec schválený v roce 2006 pro období 2007-2013. Jak ukazuje Graf 4.2, dvě nejobsáhlejší kapitoly jsou na podporu udržitelného rozvoje (44,6 % rozpočtu EU) a na zachování a správu přírodních zdrojů²⁸ (42,5 % rozpočtu EU). Tento rozpočet byl schválen ještě před přijetím Bulharska a Rumunska, které tak nemohly ovlivnit jeho podobu. Finanční rámec na období 2014-2020 tedy bude opět tvořen nejpozději v roce 2013 a například Chorvatsko, které má přistoupit k EU k 1. červenci 2013 bude mít na jeho podobu minimální vliv. Současné prognózy hovoří o přistoupení Turecka ne dříve než v roce 2015 a navíc vzhledem k tomu, že trvá 5 až 10 let než jsou nové členské země plně integrovány do všech podpůrných programů a padnou veškeré bariéry, je

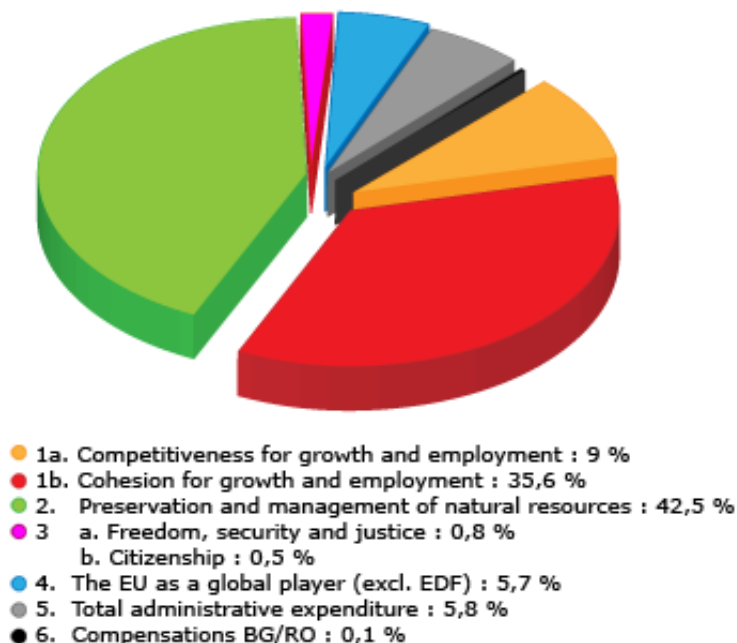
---

²⁸ Pod tímto vzletným názvem se skrývá CAP

jasné, že na veškeré benefity plynoucí z rozpočtu EU bez omezení dosáhne Turecko nejdříve v letech 2021-2027. V tomto horizontu je tedy velmi těžké určit, jak velká část rozpočtu případně Turecku a v jakém objemu a směru budou proudit finance z/do Turecka, a jakékoliv odhady v tomto směru jsou velmi spekulativní.

Graf 4.2: Procentuální zastoupení kapitol v rozpočtu EU

Zdroj: Evropská komise

Současná diskuse, jakou zátěž bude Turecko představovat pro rozpočet EU, se obvykle soustředí na stávající pravidla přerozdělování rozpočtu. Zkušenost s novými členy ukazuje, že otázkou již není „kolik to bude stát?“, ale starost kdo ponese největší zátěž a bude největším čistým přispěvatelem do Unijní pokladny. Je jasné, že po přistoupení ekonomicky chudších států, které se stávají čistými příjemci peněz z EU, hlavní tíha financování leží na jádru Evropské unie, tedy především EU15, vyjma několika jižních států. To ovšem už nebude muset nutně platit po roce 2020, kdy se z některých států přistoupivších v roce 2004 mohou stát čistí plátcí. Opět jde ale o spekulativní odhad.

Proto si mnoho analýz jako výchozí bod stanovilo zjistit, jaké maximální prostředky může Turecko získat podle současných kritérií. Nabízejí se dva možné přístupy k této otázce.

- i) Kolik by Turecko získalo peněžních prostředků, pokud by bylo členem dnes?
- ii) Kolik by Turecko získalo peněz z fondů EU za stávajících podmínek, pokud by bylo plnohodnotným členem EU například v roce 2020 (DERVIŞ et. al., 2004)?

Celkový propočet by měl být poměrně snadný, neboť jak již bylo uvedeno, rozpočtu dominují v zásadě dvě hlavní položky – strukturální fondy (příjemci jsou regiony s HDP per capita nižším než 75 % průměru EU) a fond soudržnosti²⁹ (určený pro státy, jejichž hrubý národní produkt na obyvatele nepřekročí 90 % průměru EU) a společná zemědělská politika (CAP). Tyto dvě kapitoly tedy nejvíce ovlivňují, zda bude stát čistým plátcem nebo příjemcem peněz z evropského rozpočtu.

4.3.2 Turecko členem v EU dnes

Pokud by se Turecko stalo plnohodnotným členem dnes, splnilo by podmínky pro příjem peněz z fondu soudržnosti, kde celkový hrubý národní produkt by byl na úrovni 31 % průměru EU (měřeno v paritě kupní síly). Je nutné si ale uvědomit, že Turecko by díky svému nízkému HNP a velkému počtu obyvatel snížilo celkový HNP EU a některé státy by se tak blížily 90% hranici průměru EU a nemusely by dosáhnout na příjem peněz z tohoto fondu, jde například o Kypr, Maltu, Řecko, Slovinsko a Portugalsko. Pokud bychom vzali průměrný roční příjem dotací států z fondu soudržnosti na obyvatele a přepočítali bychom jej na počet obyvatel Turecka, vyjde zhruba roční příjem 4,7 miliardy EUR v cenách roku 2004³⁰.

Příjemci dotací proudících do jednotlivých oblastí EU jsou odvozeni od HDP per capita na úrovni regionů NUTS 2³¹. Jak ukazuje Obrázek 4.1, v roce 2008 byla většina tureckých územních celků pod úrovní 50% hranice s výjimkou několika oblastí na západě země, které spadaly do kategorie mezi 50-75 %. Od roku 2000 většina územních celků ve vztahu k průměrnému HDP na obyvatele stagnovala s výjimkou regionu Adana, který se ve srovnání významně propadl, a naopak region Kocaeli dohnal průměr

²⁹ Pro roky 2007 – 2013 je pomoc z Fondu soudržnosti určena pro tyto země: Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Řecko, Slovensko a Slovinsko a částečně Španělsko

³⁰ Zdroj: EuroStat, nařízení EU (EVROPSKÁ KOMISE, GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ PRO REGIONÁLNÍ POLITIKU, 2007) a vlastní výpočet

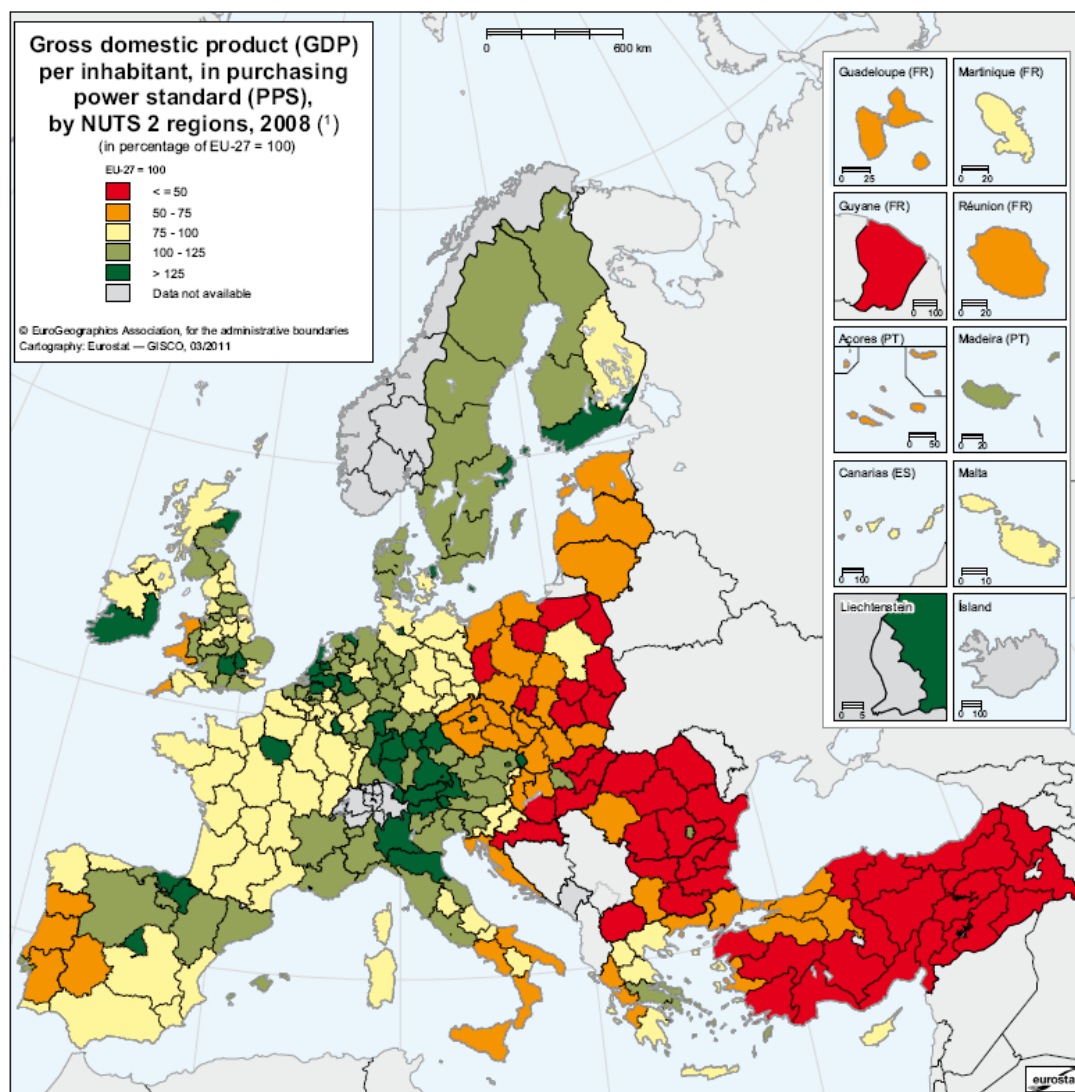
³¹ NUTS neboli Nomenklatura územních statistických jednotek, (zkratka z francouzského Nomenclature des Unites Territoriales Statistique, nebo anglického Nomenclature of Units for Territorial Statistics) jsou územní celky vytvořené pro statistické účely Eurostatu.

EU o více než 10 procentních bodů (EUROSTAT, 2011). Lze tedy předpokládat, že příjemci dotací ze strukturálních fondů by byly všechny turecké regiony. V dohodě z Berlína z roku 1999 bylo dojednáno, že příjmy ze strukturálních fondů (včetně Fondu soudržnosti) nesmí přesáhnout 4 % HDP. Jednoduchým výpočtem dojdeme k maximální míře dotace 22,2 miliard EUR za rok 2011, kde 70,51 % z této částky by směřovalo právě do jednotlivých regionů zejména v rámci ERDF a ESF. Je opět nutné upozornit, že členství Turecka by mělo vliv na snížení průměrného unijního HDP per capita a díky tomu by některé regiony, které jsou v současnosti příjemci dotací, neměly na tyto dotace již nárok.

CAP je rozdělen do dvou pilířů. Jedním z rozdílů mezi těmito dvěma pilíři je ten, že první pilíř je plně financován z rozpočtu EU, zatímco programy z druhého pilíře jsou povinny jednotlivé státy spolufinancovat. Pilíře se také liší zaměřením. První pilíř lze charakterizovat jako přímé dotace vycházející z příjmů a produkce jednotlivých farem, kdežto druhý pilíř se více zaměřuje na dlouhodobý rozvoj venkova, kde směřování dotací vychází z programů na regionální úrovni ve spolupráci a pod dozorem Evropské unie (ZAHRNT, 2009). Právě první pilíř čelí největší kritice pro svoji neefektivnost a deformaci trhu.

Pro výpočet agregované výše dotací z CAP pro Turecko jsem se rozhodl použít průměrného podílu všech dotací z CAP pocházející z rozpočtu EU na HDP jednotlivých států. Za rok 2009 je v materiálech Evropské unie udán průměr 0,4 % HDP pro EU-27, 1,2 % HDP pro 12 nových členských států, přičemž nejvyšší podíl má Bulharsko s 1,8 % HDP (DG AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT, 2011). Mým cílem bylo stanovit horní hranici možných příjmů Turecka z rozpočtu EU, proto jsem pro výpočet použil nejvyšší podíl (1,8%). Celková výše dotace by v roce 2011 činila zhruba 10 miliard EUR.

Obrázek 4.1: HDP na obyvatele, ve standardu kupní síly (PPS)³², podle NUTS 2, v roce 2008 (v procentech EU-27 = 100)

Zdroj: Eurostat

Součtem by maximální výdaje na strukturální fondy a Fond soudržnosti a na Společnou zemědělskou politiku, které tvoří 87,1% rozpočtu EU, činily 32,2 miliardy EUR. Pokud bych vycházel z předpokladu, že i ve zbývajících kapitolách bude nárůst výdajů proporcionálně podobný, vychází celkový příjem za rok 2011 na necelých 37

³² „Ve své nejjednodušší formě jsou parity kupní síly sadou poměrů cen, které zobrazují vztah mezi cenami stejného výrobku nebo služby v národní měně v jednotlivých zemích (například bochník chleba stojí ve Francii 1,78 EUR, v Německu 1,68 EUR, ve Spojeném království 1,45 GBP atd.). Pro cenová šetření se používá koš srovnatelných výrobků a služeb. Jsou vybírány tak, aby reprezentovali celou řadu výrobků a služeb, přičemž se přihlíží k rozdílné struktuře spotřeby v různých zemích. Prosté poměry cen na úrovni produktu se agregují na PPP za skupiny produktů, poté za celkovou spotřebu a nakonec za HDP. Aby byla k dispozici referenční hodnota pro výpočet parit kupní síly, obvykle se vybere jedna země a ta se použije jako referenční země a přiřadí se jí hodnota 1. Výběr jedné země jako základ se zdálo být pro Evropskou unii nevhodné. Proto je PPS umělá společná referenční měnová jednotka, která se používá v EU pro vyjádření objemu ekonomických souhrnných ukazatelů pro účely prostorových srovnání v reálném vyjádření.“ (EUROSTAT, 2011).

miliard EUR. Příspěvek do společného rozpočtu je stanoven na 1,25 % HDP, Turecko by tedy do společné pokladny v roce 2011 přispělo 6,9 miliard. Ovšem současný rozpočet je koncipován na příspěvky pohybující se něco málo nad 1 % HDP jednotlivých států, tedy reálný příspěvek by mohl být okolo 6 miliard. Celkově tedy vychází, že v roce 2011 by Turecko bylo čistým příjemcem dotací ve výši 31 miliard EUR. Co by to znamenalo pro současné členy? Pokud by pravidla zůstala nezměněna, musely by se některé regiony, které se nyní nacházejí těsně pod hranicí 75 % průměru HDP stávající EU-27, smířit s nižšími dotacemi pocházejícími z méně štědrých programů než je právě program Konvergence v rámci ERDF a ESF a pravděpodobně by bylo nutné zvýšit odvody jednotlivých států do společného rozpočtu. Celkový rozpočtový rámeček pro rok 2011 činil 141,9³³ miliard EUR, tedy při účasti Turecka by rámeček narostl na necelých 173 miliard EUR, což by činilo 21,8% navýšení rozpočtu. Pokud by tedy došlo například k posunutí hranice pro příjem dotací tak, aby regionální příjemci zůstali stejní, navýšily by se odvody členských států přibližně o 20 %, což vyjádřeno v relativních číslech znamená zhruba 0,23 % HDP EU a opět je potřeba zdůraznit, že se jedná o horní hranici odhadu.

4.3.3 Turecko plnohodnotným členem EU v roce 2020

V této části práce se pokusím propočítat příjmy Turecka z rozpočtu EU, pokud by stávající pravidla byla zachována, i když to je vzhledem k neustálému ekonomickému i politickému vývoji v Evropě nepravděpodobné a vzhledem k důvodům již uvedeným v kapitole 4.3.1. Ovšem pokud by se pravidla měnila, je vysoce pravděpodobně, že by byla nastavena tak, aby výše dotací v dlouhodobém horizontu významně nerostla (například před přistoupením desítky zemí střední a východní Evropy byly omezeny celkové dotace z fondů z 6 % na 4 % HDP) a proto lze tento odhad považovat opět za horní limit. Abych mohl porovnat výsledek z odhadů dnes a v roce 2020, rozhodl jsem se dopad propočítat relativně ve vztahu k HDP celé EU a Turecka, protože údaj v absolutních číslech by vzhledem k očekávanému rychlému růstu HDP Turecka i růstu současné ekonomiky EU (i když poněkud křehčímu vzhledem k vývoji v posledních letech) nedával smysl.

---

³³viz. (ÚŘAD PRO PUBLIKACE, EVROPSKÁ UNIE, 2011).

K 1. červenci 2013 do EU přistoupí Chorvatsko a kromě Turecka jsou současnými kandidáty na vstup Island, Srbsko, Černá Hora a Makedonie. Prvně jmenovaný stát má největší šanci stát se ještě do roku 2020 dalším plnohodnotným členem EU, ovšem vliv obou států na objem ekonomiky celé EU bude zanedbatelný. Pokud budu počítat s odhadem, že ekonomika EU-27 s Islandem poroste v průměru o 2% ročně a Turecká ekonomika o průměrné 4% ročně, podíl Tureckého HDP na celkovém HDP EU by byl zhruba 5%. Zároveň počítám s tím, že všechny regiony by stále spadaly pod hranici 75% unijního průměru HDP na obyvatele a zůstaly by tak příjemci dotací, ačkoli některé ekonomicky silné regiony na severozápadě Turecka by mohly tuto hranici překročit.

Pro výpočet procentuální zátěže, kterou budou představovat jednotlivé kapitoly dotací proudící z rozpočtu EU do Turecka v roce 2020, jsem sestavil následující rovnici, kde koeficienty 1,02 a 1,04 představují průměrný meziroční růst v následujících 9 letech o 2% v rámci EU, respektive 4% v případě Turecka:

$$x = K \cdot \frac{GDP_{Turkey,2011} \cdot 1,04^9}{(GDP_{EU,2011} + GDP_{Iceland,2011} + GDP_{Croatia,2011}) \cdot 1,02^9 + GDP_{Turkey,2011} \cdot 1,04^9}, \quad (1.6)$$

kde za K jsem dosadil 0,04 jako maximální procento všech příjmů ze strukturálních fondů včetně Fondu soudržnost. Výsledek ukazuje, že celkový příjem z fondů by odpovídal 0,20% HDP EU-30³⁴ v roce 2020.

S propočtem příjmů z CAP jsem zvolil obdobnou metodu relativního propočtu vzhledem k celounijnímu HDP. Opět jsem zvolil podobný přístup jako v předchozím propočtu, použil jsem stejné rovnice (1.6). Jelikož podíl zemědělství na tvorbě tureckého HDP dlouhodobě klesá a přibližuje se tak průměru zemí střední a východní Evropy, za konstantu K jsem dosadil průměrné procento dotací z prvního i druhého pilíře CAP ve 12-ti nových členských státech, které v roce 2009 odpovídalo 1,15%. Objem hypoteticky vyplacených dotací v roce 2020 by tvořil 0,058% ročního HDP celé EU. Opět se jedná o horní hranici odhadu, neboť do úvahy například není zahrnuta klesající tendence objemu vyplacených dotací z CAP, která je již obsažena ve

³⁴ EU-27 včetně Chorvatska, Islandu a Turecka

stávajících podmínkách současného finančního rámce a dále je potřeba vzít v úvahu, že turecké státní dotace pro zemědělství tvořily v letech 2007-2009 34 % příjmů zemědělců, což je o 12 procentních bodů více než je průměr OECD (OECD, 2011) a je reálné, že Turecko by se spokojilo s nižšími dotacemi pocházejícími ze společného rozpočtu.

Opět je nutné do rozpočtu zahrnout ostatní kapitoly rozpočtu, které představují 12,9 % všech prostředků. Abych vypočítal výši příspěvku Turecka, za *K* jsem v rovnici (1.6) dosadil 1,2 %, jelikož lze očekávat, že bude nutné zvýšit odvody jednotlivých států ze současného 1 % HDP. Příspěvek Turecka, tak vychází na 0,06 % HDP EU-30. Pokud sečteme všechny kapitoly a odečteme příspěvek, vychází, že Turecko v roce 2020 bude za současných pravidel čistým příjemcem dotací ve výši 0,20 % HDP EU-30.

Tabulka 4.1: Náklady na navýšení rozpočtu spojené s členstvím Turecka v EU³⁵

	V roce 2011 mld. EUR (% HDP EU)	V roce 2020 (% HDP EU)
Strukturální fondy a Fond soudržnosti	22,2 (0,17)	0,20
Příjmy z CAP	10,0 (0,07)	0,06
Ostatní kapitoly	4,7 (0,04)	0,04
Příspěvek do rozpočtu EU	6,0 (0,05)	0,06
Celkové příjmy z rozpočtu	30,9 (0,23)	0,23

Jak ukazuje Tabulka 4.1, celkové náklady spojené s členstvím Turecka nejsou nijak dramatické v porovnání s celkovým objemem HDP Evropské unie. Na druhou stranu, celkový rozpočet by narostl téměř o čtvrtinu, přičemž podíl tureckého HDP k HDP EU jsou pouhé 4 %, respektive 5 % v roce 2020, a mnoho států by se díky tomuto nárůstu stalo čistými plátcí. Výpočty vycházejí ze současných pravidel, která jsou nastavena s přihlédnutím k současné situaci a nepočítají tedy vůbec s možností, že by Turecko bylo členem; jde tedy o maximální možnou zátěž, kterou integrace Turecka pro společný rozpočet představuje. Naopak pro Turecko by příjmy z dotací představovaly zhruba 5,5 % HDP dnes respektive 4,6 % v roce 2020, což už je velmi znatelný příjem. Samozřejmě záleží na efektivitě využití možných financí a je velmi pravděpodobné, že nebudou splněna všechna kritéria pro příjem celého objemu potenciálních subvencí; pro Turecko je tedy nezbytné zvýšit kvalitu institucí, aby finance z EU byly využity co

³⁵ Vlivem zaokrouhlení nemusí souhlasit dílčí součty v tabulce.

nejúčelněji a v co největší míře. Ovšem jak napovídají zkušenosti se vstupem deseti členů v roce 2004 a Bulharska a Rumunska v roce 2007, státy se stávají plnými příjemci dotací až po několika letech a jednotlivé rámcové rozpočty jsou tomu průběžně přizpůsobovány, tak aby na jednu stranu zůstal zachován rovnocenný přístup ke všem regionům a na druhou stranu, aby některý region nebyl příjemcem nepoměrně vyšších dotací. Pokud bychom vzali průměrný čistý příjem dotací za první tři roky Rumunska a Bulharska, které mají srovnatelnou úroveň HDP per capita a mají zhruba 2,5x méně obyvatel než Turecko, dojdeme k přibližné výši 12 miliard EUR ročně, a to by představovalo navýšení „pouze“ o desetinu rozpočtu EU.

5. Závěr

Cílem této práce bylo posoudit možné ekonomické dopady integrace Turecka do EU. Vzhledem k širší oblasti, na které bude mít vliv členství Turecka v EU, ať již přímý nebo nepřímý byly po úvaze vybrány pravděpodobně dvě nejvýznamnější oblasti, na které bude mít vstup Turecka do EU přímý vliv a které jsou jedny z klíčových faktorů ovlivňujících budoucí rozvoj Turecka a zároveň ovlivňující i ekonomiky současných členů EU. Konkrétně se práce zaměřila na oblast zahraničního obchodu, kde cílem bylo potvrdit či vyvrátit hypotézu, zda po integraci Turecka do EU dojde ke zvýšení zahraničního obchodu mezi stávajícími zeměmi Unie a Tureckem, a pokud ano, zodpovědět otázku o kolik procent se zvýší celková hodnota obchodu oproti stavu, kdy by se Turecko nestalo členem EU. Další část byla věnována příjmu dotací ze společného rozpočtu, stanovení jeho výše a důsledky z toho vyplývající pro současné členy EU.

V první části práce, která se zaměřuje na historii turecké ekonomiky, je ukázáno, že současný rychlý ekonomický růst Turecka není nahodilý a je výsledkem mnohaletého úsilí, které však ne vždy vedlo k dobrým hospodářským výsledkům. Od druhé světové války Turecko prodělalo několik ekonomických i politických kotrmelců, ale lze jasně pozorovat tureckou snahu o dobré (nejen ekonomické) vztahy se Západem a dlouhodobou snahu o členství v Evropské unii. Ačkoli v porovnání s evropskými zeměmi výkon ekonomiky, životní úroveň nebo kvalita institucí v Turecku zaostává, posledních deset let ukazuje, že se Turecko dokázalo poučit ze svých chyb a dokáže z toho těžit ve svůj prospěch. Jako každá rychle rostoucí rozvojová ekonomika trpí mnohými neduhy, ale díky své disciplíně a velkému úsilí, které mimo jiné pohání vidina

členství v EU, se Turecku daří tyto problémy poměrně úspěšně zvládat a může se za rok 2011 pochlubit meziročním 8,5% růstem HDP, nízkou mírou nezaměstnanosti na úrovni 9 % a nízkou úrovní veřejného dluhu. Má však stále velký kus práce před sebou, například v boji s inflací nebo s deficitem platební bilance zahraničního obchodu.

Evropská unie je pro Turecko hlavním a zásadním obchodním partnerem, kdy exporty do EU činí více než 45 % celkového tureckého vývozu a dovoz ze zemí EU se pohybuje přes 40 % celkového importu Turecka. Naopak Turecko pro EU představuje na jednu stranu významného obchodního partnera, ale podíl na celkovém zahraničním obchodu Evropské unie Turecko činí „pouhých“ 3,7 %, respektive 4,7% celkového exportu.

Sestavený gravitační model vzájemného zahraničního obchodu potvrdil hypotézu, že členství Turecka bude mít signifikantní pozitivní dopad na jeho zahraniční obchod se zeměmi EU. Oproti stavu kdy by Turecko nebylo členem EU, by se celkový nárůst pohyboval řádově okolo 60 %, přičemž dynamický model ukázal, že export by byl meziročně o 5,1 % vyšší a mohl by přinášet 1% meziroční růst HDP nad rámec běžného růstu. Ukazuje se tedy, že vlastnosti jednotného trhu, jako jsou například téměř nulové bariéry nebo zvýšená právní jistota díky implementaci evropského práva přináší i oproti celní unii zvýšení objemu zahraničního obchodu. A pokud se díky tlaku EU zvýší i kvalita institucí a díky tomu poklesne míra korupce je zde potenciál pro další růst.

Pro Evropskou unii nepředstavuje růst exportu do Turecka tak významnou položku jako pro Turecko a tedy sám o sobě tento přínos nevykompenzuje největší položku v nákladech spojených s členstvím Turecka, kterou bude výplata dotací ze společného rozpočtu. Ukázalo se, že odhadnout jaké dopady na rozpočet EU bude mít přijetí Turecka, komplikují fakt, že jednak není znám přesný termín přístupu a za druhé, ačkoli můžeme přibližně odhadnout ekonomický vývoj, politika financování EU se neustále vyvíjí a nelze ji přesněji predikovat. Došlo tedy k mírné modifikaci výzkumné otázky a bylo zkoumáno, jaká bude výše příjmů a odvodů Turecka z/do rozpočtu EU za stávajících podmínek rozdělování dotací dnes a v roce 2020.

Podle stávajících pravidel jsou hlavními příjemci dotací regiony pod úrovní 75% hranice průměrného HDP per capita EU a státy pod úrovní 90% hranice průměrného

HNP EU. Jak ukázalo srovnání, rozdíl mezi HDP regionů v Turecku a průměrem EU je velmi výrazný. S výjimkou několika regionů na západě země je většina pod úrovní 50% průměru EU a i při vysokém ekonomickém růstu v následujících letech je zřejmé, že se nad 75% hranici průměru EU nedostane. Výpočty prezentované v této práci ukazují, že pokud by Turecko bylo plnohodnotným členem dnes, získalo by na dotacích celkem téměř 36,9 miliard EUR, přičemž příspěvky by činily zhruba 6 miliard a Turecko by bylo čistým příjemcem téměř 31 miliard EUR za rok 2011, což by odpovídalo zhruba 5,5 % současného tureckého HDP. Pokud by byla zachována výplata dotací současným členům v nezměněné míře, došlo by k maximálnímu navýšení unijního rozpočtu o zhruba 22 %, což představuje 0,23 % HDP EU a nejvíce tak by byly nuceny přispět ekonomicky silné státy jako Německo, Velká Británie, Itálie, Španělsko a Holandsko a tedy pravděpodobně nebudou hlasitými zastánci vstupu Turecka do EU.

V případě plnohodnotného členství Turecka v EU v roce 2020 a zachování stávajících pravidel přerozdělování rozpočtu EU, by nemělo smysl počítat výši dotací v absolutních číslech. Byl vzat v úvahu rychlejší ekonomický růst Turecka než EU a tedy i nižší poměr dotací v některých kapitolách. Výsledná zátěž pak vychází na 0,23 % HDP EU v roce 2020. Je potřeba zdůraznit, že oba odhady (dnes a v roce 2020) představují horní hranici dotací, které by bylo možné za stávajících podmínek čerpat. Pokud se Turecko bude dynamicky přibližovat průměru HDP per capita Evropské unie, celkové příjmy ze společného rozpočtu budou mít v čase klesající tendenci. Za povšimnutí také stojí fakt, že Turecko významně dotuje zemědělství ze svého rozpočtu a pravděpodobně bude ochotno v rámci vyjednávání přijmout nižší evropské dotace z CAP. Jak také ukazují zkušenosti s novými členskými zeměmi, plnohodnotnými příjemci dotací se země stávají až po několika letech a pokud bychom vzali v úvahu průměrný čistý příjem dotací za první tři roky Rumunska a Bulharska, které mají srovnatelnou úroveň HDP per capita s Tureckem a mají zhruba 2,5x méně obyvatel, dojdeme k přibližné výši 12 miliard EUR ročně, a to by představovalo navýšení „pouze“ o necelou desetinu rozpočtu EU, respektive 0,09 % HDP EU.

Ovšem je potřeba mít na paměti, že integrace do Evropské unie je velice komplexní záležitost a bylo by mylné se domnívat, že hlavní efekt se bude týkat pouze zahraničního obchodu a společného rozpočtu EU a pozitiva či negativa spojená se vstupem tak lidnaté země, jakým je Turecko, v ostatních oblastech budou marginálního

charakteru. Jeden ze základních principů je mimo jiné volný pohyb pracovníků v rámci EU, tedy je na místě otázka, zda současné členské státy mohou očekávat vysoký příliv levné pracovní síly a zda to pro ně bude mít pozitivní nebo negativní ekonomický přínos. Turecko v případě vstupu bude jedním z největších států a stojí za pozornost rozebrat poměr rozložení hlasů v rámci orgánů EU. A nabízí se více kapitol a podkapitol, které je nutné prozkoumat a zahrnout do zvažování o efektech integrace Turecka do Evropské unie, například: hlubší analýza dopadů na zahraniční obchod v rámci jednotlivých sektorů hospodářství, vliv na příliv přímých zahraničních investic do Turecka, náklady spojené s novými vnějšími hranicemi EU (Schengenský prostor), deregulace a liberalizace energetického, telekomunikačního a dopravního trhu v Turecku a rozhodně nesmí být opomenuta politická rovina tohoto rozšíření.

Výsledky prezentované v této práci ukazují, že integrace do Evropské unie Turecku přinese jasné ekonomické benefity v oblasti zahraničního obchodu a dotací z evropského rozpočtu. Celkový pozitivní dopad na ekonomiku EU bude v oblasti zahraničního obchodu marginální, avšak jistou finanční zátěž přinese navýšení společného rozpočtu. Samozřejmě rozpočet bude mít takovou podobu, v jaké Ovšem protihodnotou je obchodní partner s výhledem na dlouhodobý vysoký růst, který má v regionu vedoucí ekonomickou pozici a je branou na trhy blízkého východu, což v době, kdy ekonomiky stávající EU-27 jsou v recesi nebo v lepším případě stagnují, může být vítanou příležitostí k exportu bez celních bariér nebo příležitostí k investicím se zárukou právní a institucionální stability.

Podle mého názoru je v dlouhodobém horizontu pro Evropskou unii výhodné Turecko za člena přijmout. Nepochybně s tímto krokem jsou spojeny jisté náklady, které však v budoucnu mohou přinést mnohé ekonomické výhody a Evropská unie může získat cenný vliv na blízkém východě. Cesta k plnému členství bude však dlouhá, plná složitých vyjednávání a bude zapotřebí vzájemného pochopení obou stran a bude důležité o výhodnosti spolupráce přesvědčit i veřejnost.

6. Seznam použitých akronymů a zkratek

CAP	Společná zemědělská politika
CPI	Index vnímání korupce
EHS	Evropské hospodářské společenství
ERDF	Evropský fond pro regionální rozvoj
ESF	Evropský sociální fond
EU	Evropská unie
IMF	Mezinárodní měnový fond
NUTS	Nomenklatura územních statistických jednotek
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OLS	Odhad pomocí metody nejmenších čtverců
TurkStat	Turecký statistický úřad
WLS	Odhad pomocí metody vážených nejmenších čtverců

7. Použitá literatura

AKŞİN, S., 2002. Turkey's Declaration of War on Germany at the End of World War II. Ankara, s. 285-91.

ALTUG, S. A. FILIZTEKIN a S. PAMUK, 2006. *Sources of Long-Term Economic Growth for Turkey, 1880-2005*. Londýn: CEPR, Centre for Economic Policy Research. Working paper. 22 s..

ATIYAS, I. a E.F. KEYMAN, 2011. The Political Dimension of Global Economic Challenges: Lessons from Turkey. In: THINK TANK 20. *Beyond Macroeconomic Policy Coordination Discussions in the G-20*. Washington D.C.: Brookings, s. 72-77.

DERVIŞ, K. et al., 2004. *Turkey and the EU Budget: Prospects and Issues*. Brussels (Belgium). Working paper. Centre for European Policy Studies.

DG AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT, 2011. The future of CAP direct payments. *Agricultural Policy Perspectives Briefs*. The European Commission:u, ed. Brussels: European Union, č Brief n° 2, s. 1-9.

ERTUĞRUL, A. a F. SELÇUK, 2001. A Brief Account of the Turkish Economy. *Russian and East European Finance and Trade*. Armonk NY: M. E. Sharpe Inc., č Vol. 37, No. 6, s. 6-30. ISSN 1061-2009.

EUROSTAT, 2011. *Eurostat regional yearbook 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011, 93-102 s.. ISBN 978-92-79-20366-4. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-11-001/EN/KS-HA-11-001-EN.PDF.

EUROSTAT, 2011. European Union. *HDP na regionální úrovni* [online] [cit. 2012-Květen-15]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_at_regional_level/cs

EVROPSKÁ KOMISE, GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ PRO REGIONÁLNÍ POLITIKU, 2007. *Politika soudržnosti 2007-2013: Poznámky a úřední texty*. SHEIL, M. S. M. ed. Luxembourg: Evropská společenství, 9-93 s.. 92-79-03801-X. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/publications/guide2007_cs.pdf.

FEDERAL RESEARCH DIVISION, 2004. *Turkey: A Country Study*. Washington D.C.: Kessinger Publishing.

FÖLDVÁRI, P., 2006. *The Economic Impact of the European Integration on the Netherlands. A Quantitative Analysis of ....* Utrecht: Proefschrift Universiteit Utrecht, Universiteit Utrecht. Dissertation. 43-44 s..

INTERNATIONAL BUSINESS PUBLICATIONS, 2000. *Turkey Foreign Policy And Government Guide*. Washington D.C. (USA): International Business Publications USA. ISBN 0739738720.

- LEJOUR, A. M. a R. A. DE MOOIJ, 2004. *Turkish Delight: Does Turkey's Accession to the EU Bring Economic Benefits?* [CESIFO WORKING PAPER NO. 1183]. Munich: CESifo, Munich Society for the Promotion of Economic Research. CESifo Working paper No. 1183.
- LEJOUR, A. M. V. SOLANIC a P. J. G. TANG, 2004. *EU accession and income growth: an empirical approach*. Hague: CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, CEPII. Worki papern.
- MORELLI, V., 2011. *European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Enlargement* [online]. Washington: Congressional Reserach Service, 9. Září. 2011 [cit. 2012-Květen-14]. Dostupné z: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22517.pdf>
- NILGUN, O., 1990. *Turke's experience with corporatism* [Paper 62]. Waterloo, Ontario, Canada: Wilfrid Laurier University, Wilfrid Laurier University. Theses and Dissertations.
- OECD, 2011. *Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey*. OECD Publishing. ISBN 9789264113220. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113220-en>.
- PALA, A. M., 2011. *The customs union between Turkey and the European Union and its effects on the Turkish economy*. Boston, MA: Economics Master's Theses. Paper 1. Northeastern University, Department of Economics. Master Thesis.
- THE ECONOMIST NEWSPAPER LIMITED, 2012. Istanbul and bears. *The Economist*. London: The Economist Newspaper Limited, 7. April. 2012, s. 81-82. ISSN 0013-0613.
- THE EUROPEAN COMMISSION, 2012. *TURKEY 2011 PROGRESS REPORT*. Brussel: European Commission, European Union. Commission Staff Working Paper.
- TNS OPINION & SOCIAL, 2010. *EUROBAROMETER 74, AUTUMN 2010: Public Opinion in the European Union*. Brussels (Belgium): European Commission, 62 s..
- TOGAN, S., 2005. Economic Implications of EU Accession for Turkey, kap. 12. In: HOEKMAN, B. M. a S. TOGAN. *TURKEY: Economic Reform & accession to the European Union*. Washington D.C.: World Bank and the Centre for Economic Policy Research, s. 311-30. ISBN 0-8213-5932-0.
- TRANSATLANTIC TRENDS, 2010. *Key Findings 2010*. Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States.
- U.S. EMBASSY, 2008. The Marshall Plan's 60th Anniversary. In: *Embassy of the United States Ankara, Turkey* [online]. 9. Červenec. 2008 [cit. 2012-Květen-17]. Dostupné z: http://turkey.usembassy.gov/marshall_60.html
- ÚŘAD PRO PUBLIKACE, EVROPSKÁ UNIE, 2011. European Commission: Financial Programming and Budget. In: *Rozpočet EU na rok 2011: Krize je za námi, vzhůru k novým cílům* [online].2011 [cit. 2012-Květen-15]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2011/budget_folder/budget_2011_cs.pdf

YELDAN, E., 2002. *BEHIND THE 2000/2001 TURKISH CRISIS: Stability, Credibility, and Governance, for Whom?* Ankara. Paper. Bilkent University, Department of Economics.

ZAHRNT, V., 2009. *Public Money for Public Goods: Winners and Losers from CAP Reform*. Brussels. Working paper. ECIPE. 3-4 s..

ZÜRCHER, E. J., 2004. *Turkey: A Modern History*. 3rd. London: I. B. Tauris. ISBN 1860649580.